

O VZŤAHU FILOZOFIE A POLITIKY

(Diskusia)

Dňa 25. apríla 1964 usporiadal Filozofický ústav SAV a redakcia časopisu *Otázky marxistickej filozofie* diskusiu o otázkach vzťahu filozofie a politiky. Na diskusii sa zúčastnilo, približne 30 záujemcov z Filozofického ústavu SAV, z filozofických katedrií na vysokých školách a z niektorých ďalších pracovísk. Úvodné slovo do diskusie povedal doc. Miroslav Kusý, C. Sc., vedúci Katedry dialektického materializmu na Prírodovedeckej fakulte UK. V živej diskusii, v ktorej sa rozobrali rôzne aspekty nastolenej problematiky, odznelo 15 diskusných príspevkov a replík. Záverečné slovo povedal Miroslav Kusý. Vzhľadom na závažnosť a aktuálnosť nastolenej problematiky uverejňujeme úvodné slovo a podstatný výťah z diskusných príspevkov.

Redakcia ráta s tým, že sa v diskusii bude pokračovať a privíta príspevky, v ktorých by sa hlbšie a všestrannejšie rozobrali niektoré nadhodené problémy.

ÚVODNÉ SLOVO MIROSLAVA KUSÉHO

Podujal som sa predniesť úvodné slovo do našej diskusie s dvojakým rizikom. Prvé spočíva v tom, že ide o tému nanajvyš aktuálnu, pri analýze ktorej filozof chtiac-nechtiac nevyhnutne prekračuje hranice „čistej“ filozofie. Marxistická filozofia si však práve takéto prekračovanie klasických hraníc „čistej“ filozofie od svojho počiatku dávala do programu. Druhé riziko spočíva v tom, že touto témou ako gnozeológ vlastne prekračujem klasické hranice, ktoré sú mi vytýčené delbou práce vo filozofii. Ešte pred niekoľkými rokmi by som sa bol proti tejto téme ohradil tým, že je to špecifická historickomaterialistická téma a že k nej ako gnozeológ nemám čo povedať. Dnes, v súvislosti s celým tým obrodným procesom, ktorým prechádzame ako občania, ako komunisti i ako filozofi, javí sa mi celá otázka ináč. Mnohé špecifické historickomaterialistické témy, o ktorých sa donedávna hovorilo len v kabinetoch odborníkov, dostali sa dnes do centra verejných polemík a diskusií. Kurz týchto tém stúpa: Ide však o to, či sú dostatočne kryté teoretickým kapitálom. Odpovede na otázky, ktoré sa pri týchto témach kladú, totiž by sme ťažko hľadali v Konstantinovej učebnici historického materializmu, ako aj v mnohých iných učebniciach. Je tu potrebný nový, seriózny teoretický rozbor. Plne to platí aj pre otázky vzťahu medzi filozofiou a politikou, ku ktorým sa teda pokúsím povedať svoje stanovisko s vedomím oboch spomenutých rizík.

1. *Filozofia a ideológia.* V mojom úvodnom slove, a myslím, že aj v celej diskusii, bude sa častejšie vyskytovať výraz „marxistická ideológia“ než výraz „marxistická filozofia“; v tomto zmysle sa tu bude vlastne hovoriť o vzťahu medzi ideológiou a politikou. Preto je potrebné začať vymedzovaním pojmov. Je to potrebné tým viac, že okolo pojmu ideológia vznikajú často rôzne nedorozumenia.

Stretávame sa s tým, že sa ideológia stotožňuje s propagandistickou a agitačnou prácou. O dôsledkoch takéhoto stotožnenia ešte budem hovoriť v súvislosti s politikou. Ako však tieto dôsledky vypadajú v súvislosti s filozofiou? Marxistická filozofia je nepochybne súčasťou marxistickej ideológie. Pri uvedenom stotožnení nevyhnutne vzniká devalvácia filozofie, ktorá sa takto mení na apologetiku. Ak prijmeme toto vymedzenie ideológie, hľadá sa potom „záchrana“ filozofie v jej „odideologizovaní“, v čistej filozofii, ktorá by nemala s politikou nič spoločného. Myslím však, že marxistický postoj nás rozhodne nesmie priviesť k takémuto stanovisku. To však znamená, že je podobné vymedzenie ideológie pre nás nepripustné a musíme proti nemu postaviť vymedzenie iné.

Ak je to tak, nemôžem súhlasiť s názormi, ktoré ideológiu charakterizujú ako systém a súhrn politických programových prvkov a svetonázoru, pričom za dominantnú sa práve považuje zložka politická a akčne programová. Takýto názor zrejme akceptuje dogmatickú koncepciu ideológie, kultovskú ilúziu o funkcii ideológie a bojuje proti nej tým, že ju berie vážne. Tu je však potrebné dokázať, že je to iba ilúzia, nesprávna koncepcia a že proti nej treba postaviť inú koncepciu ideológie. Tu je potrebné práve dokázať, že marxistická ideológia *nie je* „súhrn politických programových prvkov“, ale *teoretické východisko* nášho politického programu; že dominantnou zložkou marxistickej ideológie *nie je* „zložka politická a akčne programová“, ale *zložka filozoficko-teoretická*. Iba na tomto základe predsa možno hovoriť o marxistickej ideológii ako o ideológii naprosto vedeckej, ako o ideológii, ktorá vylučuje subjektivistické deformácie pri svojej aplikácii. Pri takomto chápaní vecí nám, samozrejme, nejde o to, aby sa oddelila filozofia od ideológie, ale naopak o to, aby marxistická filozofia začala naozaj plniť svoju dominantnú úlohu v rámci celku marxistickej ideológie, t. j. aby sa skutočne stala teoretickým vodidlom pri vymedzovaní každej politickej línie a všetkých politických zámerov v našom tábore.

Marxistická ideológia teda nie je popularizáciou uznesení a zdôvodňovaním politických opatrení, programov a zámerov — to je (veľmi dôležitá) úloha propagandistickej práce. Táto propagandistická práca, všetky tieto politické opatrenia, programy a zámery však *teoreticky vychádzajú* z marxistickej ideológie, resp. musia z nej vychádzať, aby mohli byť považované za marxistické. Marxistickou ideológiou je v tomto zmysle sám marxizmus-leninizmus ako teoretický základ politiky strany, ako svetonázor robotníckej triedy a socialistickej spoločnosti. Marxistická filozofia plní v tomto ohľade práve funkciu dominantnej zložky marxizmu-leninizmu ako ideológie.

Považoval som za potrebné znovu zdôrazniť tieto známe marxistické pravdy. Ako ešte uvidíme, sú veľmi dôležité pre správnu interpretáciu vzťahu medzi filozofiou a politikou, pre pochopenie podstaty dogmatických deformácií marxistickej ideológie a pre hľadanie východiska z nich.

2. *Podstata dogmatickej deformácie vzťahu filozofie a politiky.* V súčasnosti o dogmatizme najčastejšie hovoríme v súvislosti s obdobím kultu osobnosti. Ak kult osobnosti vystupuje ako určitý politický systém riadenia socialistickej spoločnosti, dogmatický marxizmus je druhou stránkou tej istej mince: vystupuje ako teoretické východisko tohto systému riadenia. Na problém dogmatizmu sa

však nesmieme pozeráť len ako na problém daného stavu teórie a hodnotiť ho len cez kult osobnosti. „Bolo by báječné, keby dogmatizmus, tuhosť a iné poruchy ľudského myslenia zostali znakom päťdesiatych rokov . . . , sú však, bohužiaľ, potenciálnym nebezpečím každej epochy.“ Tieto slová triafajúce do čierneho nepochádzajú od profesionálneho filozofa, ale od básnika a dramatika Pavla Kohouta [*Čím jsem byl . . . Literárne noviny* (1964), č. 12]. Marxizmus bojuje s dogmatizmom od doby svojho vzniku a v žiadnej dobe s ním nemôže zúčtovať „raz navždy“. Nebezpečenstvo dogmatizmu je teda v marxizme permanentné, a preto musí byť marxista *permanentne alergický* voči každému prejavu dogmatizmu v oblasti marxistickej teórie.

Aby sa však každý takýto prejav dogmatizmu mohol správne identifikovať, treba sa znovu zamyslieť nad samou podstatou dogmatizmu. Je to potrebné tým viac, že sa dogmatizmus často chápe len ako nejaká „prehnaná pravovernosť“, ako „prílišné držanie sa zásad“, ako „zjednodušený čierno-biely postoj ku skutočnosti“ a pod. Nepochybne, že práve takto sa dogmatizmus navonok prejavuje, je však potrebné ukázať, prečo je to tak, prečo je dogmatizmus nebezpečný a škodlivý. Uvedené vymedzenia totiž dogmatizmus postihujú len ako akýsi konzervativizmus v oblasti teórie, ktorá takto zaostáva za súčasnosťou. Dogmatizmus však vôbec nie je nejakým neškodným staromilstvom. Slabina podobných vymedzení dogmatizmu spočíva v tom, že nás v podstate odkazujú len na akési vonkajšie, predovšetkým psychologické zdroje vzniku dogmatickej deformácie marxizmu. Stane sa niekto dogmatikom tým, že vo svojom myslení začne stagnovať, že začne uvažovať skleroticky, že začne byť autoritatívny a neznášateľný a podobne? Môže byť teória takouto cestou dogmaticky deformovaná? Ak aj pripustíme túto možnosť, musíme sa pýtať na objektívne korene toho všetkého. A ich hľadanie nás zavedie k problematike vzťahu medzi ideológiou a politikou (a nie medzi ideológiou a psychológiou).

Dejiny marxizmu nám, myslím, jednoznačne potvrdzujú, že *každý prejav dogmatizmu v oblasti teórie je viazaný na určitú politickú interpretáciu a aplikáciu tejto teórie v oblasti spoločenskej praxe. Dogmatizmus vzniká ako politická deformácia ideológie. Dogmatická deformácia marxizmu je vždy výrazom a „teoretickým zdôvodnením“ určitej deformácie politiky strany, triedy a spoločnosti, voči ktorej marxizmus vystupuje ako jej ideológia.* Svedčí o tom spomínaný vzťah medzi dogmatizmom a kultom osobnosti, svedčí o tom aj súčasný čínsky príklad.

Dogmatizmus teda nemožno plne pochopiť, ak k nemu pristupujeme len ako k nejakej imanentnej záležitosti samej teórie. Dogmatizmus totiž vzniká obvykle tam, kde sa marxistická teória začína podriaďovať určitej politickej línii a určitým politickým zámerom. To už samo osebe je hrubým porušením marxistickej zásady o vzťahu medzi politikou a ideológiou — zásady, podľa ktorej má správna politika práve vychádzať z marxistických teoretických princípov, má sa riadiť marxistickou ideológiou pri vymedzovaní politickej línie a politických zámerov. Kde sa táto zásada prevráti naruby, dochádza k politickému subjektivismu, pretože línia a zábery sa potom určujú na základe subjektívnych želaní a marxistickej ideológii sa kladie za úlohu *ex post teoreticky zdôvodňovať* túto „líniu“

a tieto „zámery“. Takýto politický subjektivismus nemusí byť len záležitosťou jednotlivca, ale môže sa stať aj záležitosťou celého vedenia — ako to vidíme napr. aj na prípade Komunistickej strany Číny. Kolektívne vedenie nie je totiž ešte samo osebe zárukou pred takýmto politickým subjektivismom. Ideológia sa potom teda stáva slúžkou politiky, nástrojom jej apologetiky, čo je prvý krok uvedenej dogmatickej deformácie marxizmu, vyplývajúcej z deformácie vzťahu medzi ideológiou a politikou.

Znamená to snáď, že marxizmus môže byť nedogmatický iba vtedy, keď sa ideológia oddelí od politiky a postaví sa na stanovisko „čistej teórie“, resp. na stanovisko nezávislého „sudcu“ politiky? Samozrejme, že takéto stanovisko by bolo opačnou krajinou oproti predchádzajúcemu stanovisku a ako takýto druhý extrém by bolo rovnako chybné, protimarxistické. Proti dogmatickej verzii marxizmu ako „služky pre všetko“ nestavíme preto nejakú „neslužobnú“ verziu marxizmu. Naopak. Plne stojíme na stanovisku, že marxizmus slúži robotníckej triede, komunistickej strane, socialistickej spoločnosti. Neslúži jej však tým, že by preberal funkciu propagandy a agitácie, že by ex post obhajoval tú či onú politickú líniu, tie či oné politické zámery, ale tým, že tvorí *teoretické východisko pre správnu politickú líniu*, že poskytuje *teoretické kritérium politických zámerov* strany, triedy a celej spoločnosti.

Spomenutý prvý krok dogmatickej deformácie marxizmu teda nevyhnutne vyvolal ďalší prejav dogmatizmu. Spočíva v tom, že namiesto interpretácie faktov pomocou marxistickej teórie začína ísť o interpretáciu teórie pomocou zbožných želaní a subjektívnych zámerov. Na veci nič nemení, že to nie sú len želania a zámery toho či onoho jednotlivca, ale vystupujú ako želania a zámery celej skupiny, vrstvy, často mocensky podopreté. Videli sme to v období kultu a vidíme to dnes na čínskom príklade. Práve preto, že sú to želania a zámery vedenia, začínajú *udávať smer* nielen v politike, ale aj v ideologickej práci a dávajú do výsledkov tejto ideologickej práce punc svojich subjektivistických želaní a zámerov. Takto sa teda prezentuje dogmatizmus ako určitý ucelený teoretický systém marxizmu: systém, ktorý je hrubo deformovaný práve týmto subjektivismom.

Takáto systémová deformácia sa často začína napr. interpretáciou výrokov klasikov marxizmu-leninizmu: vznikajú spory o vyloženie zmyslu jedného a toho istého citátu, ktorý dogmatik chápe po svojom. Často sa prenáša váha na určité, vo svojej izolácii jednostranné výroky klasikov marxizmu-leninizmu a na takomto poznačenom výbere sa začína budovať systém. Od svojrázneho výkladu jednotlivých Leninových myšlienok sa prechádza k svojráznemu výkladu celého leninizmu.

Vidíme teda, že v prípade dogmatizmu zďaleka nejde len o nevinné lipnutie na zastaralých poučkách, o detskú hru s citátmi a pod. Pravda, tu potom okamžite vzniká otázka: Kde sú vôbec nejaké hranice medzi dogmatizmom a revizionizmom? Veď služobné podriadenie marxistickej teórie politickým zámerom, subjektivistický výklad marxistického učenia — to sú práve typické znaky revizionistického prístupu k marxizmu!

Nepochybne tu platí stará známa pravda o tom, že medzi dogmatizmom a revizionizmom niet nijakých pevných hraníc a jedno sa veľmi ľahko zvrháva na druhé. A práve v prípade dogmatizmu z obdobia kultu osobnosti sa tieto hranice

aj de facto prekročili. Adam Schaff veľmi presvedčivo ukazuje, že „práve preto treba považovať dogmatické skresľovanie marxizmu za revizionizmus *sensu stricto*, za revizionizmus najhoršieho zrna, pretože podrobil neodôvodnenej revízii základnú tézu týkajúcu sa *tvorivého* charakteru marxizmu a z toho vyplývajúceho jeho dôsledne *vedeckého* charakteru“ (*Filozofia človeka*, Bratislava 1964, 49).

3. *Marxizmus ako štátna ideológia*. Pri všetkých týchto úvahách o vzťahu filozofie a politiky nepochybne treba vychádzať z reality. Nemožno si klásť otázku: Čo keby sme marxizmus pestovali niekde na pustom ostrove ako čistú vedu? Potom by totiž marxizmus prestal byť tým, čím je: ideológiou politického hnutia. A v tejto funkcii sa stal aj štátnou ideológiou. Na toto východisko neslobodno zabúdať. Otázka však znie takto: Je to skutočne obmedzujúca podmienka pre sám marxizmus ako pre vedu?

Dejiny ideológií ukazujú, že vždy keď sa z nejakej opozičnej ideológie stala ideológia vládnuca, začal sa v jej rámci uskutočňovať celý komplex závažných zmien. Ak bola pôvodne pokroková, stáva sa postupne konzervatívnou a nakoniec reakčnou. Ak bola pôvodne revolučná, prechádza postupne na pozície zdržanlivej evolúcie a nakoniec na pozíciu udržiavania status quo. Predtým sa usilovala skutočnosť zmeniť, potom bojuje proti všetkým ďalším zmenám skutočnosti. Ak jej pôvodná opozícia bola v teórii materialisticky fundovaná, prechod vo vládnucu ideológiu ju obvykle zároveň prevádzal stále hlbšie do tábora idealizmu.

Marxisti našli vedecké vysvetlenie pre tieto záhadné metamorfózy ideológie. Vysvetlili, že každá ideológia je výrazom určitých triednych záujmov, a preto sa mení v zhode so zmenami týchto záujmov. Trieda, ktorá bojovala o moc, v dejinách sa vždy kvalitatívne zmenila, keď sa stala triedou pri moci. Jej ideológia teda bola verným odrazom týchto peripetií.

Marxisti zároveň dokazovali, že táto historická zákonitosť prestáva platiť v prípade proletariátu a jeho ideológie. Ich argumenty sú notoricky známe a vedecky presvedčivé. Dnes, po tom všetkom, čím robotnícka trieda ako trieda vládnuca už prešla, môžeme sa, i musíme, spýtať: Obstáli tieto teoretické argumenty aj v praxi?

Nepochybne, že ani v období najextrémnejších výstrelkov kultu osobnosti sa *objektívne* nezmenilo poslanie vládnucej robotníckej triedy a jej spoločenské záujmy. Preto sa nemohol vo svojej podstate zmeniť ani marxizmus ako ideologický výraz tohto poslania a týchto záujmov. Nepochybné je však zároveň aj to, že kult osobnosti znamenal subjektivistickú deformáciu tohto celospoločenského poslania vládnucej robotníckej triedy, že namiesto jej objektívnych spoločenských záujmov sa snažil presadzovať záujmy fiktívne, záujmy klik a úzkych vládnúcich skupín. Tento stav sa nemohol nepriaznivo neodraziť aj v ideologickej oblasti: prenikol do nej v pôdobe dogmatizmu, dogmatickej deformácie marxizmu. Tento dogmatizmus dáva marxizmu punc klasickej štátnej ideológie, robí z neho vládnucu ideológiu v tradičnom zmysle tohto slova: učenie neznášanlivé, v ktorom namiesto sily argumentov prevládal argument sily; učenie konzervatívne a konzervujúce, ktoré vystupuje ako niečo raz navždy hotové, obmedzuje sa na opakovanie strnulých, neživotných poučiek, fakticky odmieta zmenu a vývoj tak vo

vzťahu ku skutočnosti, ako aj vo vzťahu k sebe samému. Práve preto je dogmatizmus krajným paradoxom marxizmu ako učenia svojim najhlbším obsahom protikonzervatívneho a protidogmatického.

V *Démonovi súhlasu* sa Dominik Tatarka zamýšľa nad touto skutočnosťou z pozície umelca: „Povýšili ma za štátneho spisovateľa. Nenazdajky som si osvojil neprirodený a falošný postoj. Ja neverím, že možno písať veľkú drámu, že možno spievať inšpirované a inšpirujúce poémy, veľké romány, keď človek zaujme takýto postoj, ktorý nazývame — iste nepresne — postojom štátneho spisovateľa. Tento postoj je zo všetkých postojov najoportunistickejší, najkonvenčnejší. Taký postoj nedovoľuje rozlet myšlienke, taký postoj i z najväčšieho talentu robí byrokrata, bojazlivého, opatrného, prízemného byrokrata“ (*Démon súhlasu*, Bratislava 1963. 27—28). Tento citát stojí za to, aby sme sa nad ním zamysleli z pozície „štátnych filozofov“. Postoj, o ktorom Tatarka hovorí, mali sme totiž v tejto oblasti spoločný s umelcami.

Nesmieme si však spliesť dve rôzne veci. Chyba dogmatizmu či prameň dogmatických chýb vôbec nevyplýva z toho, že marxizmus sa stal štátnou ideológiou. O tom najlepšie svedčí skutočnosť, že dogmatizmus sa v marxizme prejavil aj tam, kde robotnícka trieda nebola pri moci. Oficióznosť štátnej ideológie teda sama osebe nezrodila dogmatizmus; pritom však bola nepochybne najlepšou živnou pôdou pre jeho najširšie deformujúce pôsobenie na marxizmus. O tom zase najlepšie svedčí skutočnosť, že tam, kde marxizmus nebol vládnucou ideológiou, nikdy sa jeho dogmatická deformácia neprejavila v takej výraznej miere ako v socialistických krajinách a relatívne sa ľahšie prekonávala.

Po obsahovej stránke sa tento oficiózný dogmatizmus prejavoval predovšetkým ustrnutím marxistickej teórie, známymi sklerotickými príznakmi teoretického a metodologického konzervatizmu. Tu boli dogmatické omyly a chyby obvykle na prvý pohľad zjavné a pri likvidácii pozostatkov kultu osobnosti v oblasti marxistickej teórie sa na ne upriamila kritická pozornosť ideologických pracovníkov. Lenže okrem toho sa uvedený oficiózný dogmatizmus hlboko zakorenil aj vo funkčnej stránke marxistickej ideológie, t. j. v tej jej stránke, ktorá sa týka vzťahu medzi ideológiou a riadiacimi zložkami našej spoločnosti a z ktorej vyplýva faktická spoločenská funkcia ideológie. Tu sa dogmatický postoj často prejavuje v omnoho zahalenejšej podobe a jeho škodlivé dôsledky sa preto omnoho ťažšie odhaľujú.

Mocenski predstavitelia oficiózneho dogmatizmu pristrihli marxistickú ideológiu podľa vlastných predstáv a riadili ju podľa prostej a priamočiarej úvahy: Marxizmus je štátnou ideológiou — konštatovali — a ako taký slúži záujmom vládnucej robotníckej triedy, obhajuje ich. Tieto záujmy sú najstriktnejšie vyjadrené v rôznych stranických a štátnych dokumentoch, v uzneseniach strany a vlády. Marxistická ideológia teda slúži záujmom robotníckej triedy a celej našej spoločnosti tým, že teoreticky obhajuje tieto dokumenty a uznesenia. Ideologická jednota sa dosahuje tým, že názory každého člena našej spoločnosti sa podriaďujú rozhodnutiam stranických a štátnych orgánov. Diskusia o ideologických problémoch sa meria jej funkčnosťou z uvedeného hľadiska. Trvá preto len dovtedy, kým nebolo prijaté uznesenie. Len čo bolo prijaté, je povinný plniť uznesenie

a ideologicky ho obhajovať aj ten, komu nie je všetko jasné. Veď miera poznania jednotlivca je obmedzená; preto uplatňovať a obhajovať tieto rozhodnutia vyžaduje od každého jednotlivca uvedomeľú stranícku a štátnu disciplínu.

Tieto názory nespomíname len ako kuriozitu dogmatického stredoveku v dejinách marxizmu; stretávame sa s nimi ešte aj dnes. V čom je však ich nesprávnosť, prečo ich treba odsúdiť ako škodlivé a protimarxistické?

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že to všetko sa doslova zhoduje s duchom i s literou marxizmu, že to plne zodpovedá našim straníckym zásadám. Či nie je pravda, že marxizmus plní cielavedomú ideologickú službu robotníckej triede a socialistickej spoločnosti? Či nie je pravda, že marxizmus je ideológiou cielavedomé *straníckou*? Či nie je pravda, že marxisti uznávajú *riadiacu úlohu strany* aj v oblasti ideológie?

To všetko je nepochybne tak; pritom sa však z tohto všetkého robí neprípustné *quid pro quo*, zámena, ktorá vedie k obrovskému nedorozumeniu a mäteniu pojmov. Ide o to, že *zásady z hospodárskej a politickej oblasti nemožno mechanicky prenášať do oblasti ideologickej*. Ide o to, *čím* ideológia skutočne slúži spoločnosti, *v čom* sa prejavuje jej leninská straníckosť, *kde* treba hľadať riadiacu úlohu strany v oblasti ideológie.

Nič tak nevyhovuje malomeštiakovi ako téza, že umenie má slúžiť ľudu. Pravda, za predpokladu, že sa za ľud bude považovať práve on a že sa prijme jeho interpretácia tejto služby: umenie má byť podľa tejto interpretácie prostriedkom pre zlepšenie jeho trávenia a pre vyvolávanie príjemných snov. Túto službu splní umenie tým, že obsiahne trochu erotiky, trochu vlastenectva, trochu tragiky a trochu komiky — a to všetko ako umelecká apoteóza daného stavu. Nepochybne, že naša interpretácia služobnosti umenia sa musí principiálne líšiť od tejto malomeštiackej interpretácie. Analogicky však platí, že nič tak nevyhovuje dogmatikovi ako téza o služobnosti ideológie. Predstavuje si pod ňou „optimistické“ úvodníky o našom neustálom napredovaní a pesimistické prognózy o perspektívach našich nepriateľov; dogmatik veľkomyselne ideológii dovoľuje, aby jeho rukopisu dodala teoretickú brilantnosť, aby jeho úvahy podoprela argumentmi a citátmi z klasikov. Tak ako spomínaný malomeštiak v postoji k umeniu, tak aj dogmatik v postoji k ideológii pozná len jedinú službu: službu sebe. Všetko ostatné považuje za zradu posvätných záujmov celej spoločnosti podľa analógie s heslom Ludovíta XIV: *L'état c'est moi!* Nepochybne, že leninská interpretácia služobnosti ideológie sa musí principiálne líšiť od tejto jej dogmatickej verzie.

Dokumenty, uznesenia strany a vlády vyjadrujú hospodárske, politické, kultúrne záujmy našej spoločnosti. Marxistická ideológia je *teoretickým výrazom* týchto záujmov. Jej úlohou preto nie je robiť reklamu či advokáta uvedeným dokumentom a uzneseniam: obhajuje záujmy našej spoločnosti výlučne tým, že jej nastavuje zrkadlo sebazpoznania, a tak jej umožňuje *uvedomiť si*, čo je skutočne v jej záujmoch a aké sú jej skutočné potreby, *poznať ich* na základe vedeckoteoretickej analýzy. Takáto služba teda vylučuje *posluhovanie*: v marxistickej ideológii nejde o *bezprostrednú a priamu obhajobu* dokumentov a uznesení straníckych a štátnych orgánov. Relácia tu musí byť *presne obrátená*: stranícke a štátne orgány formulujú svoje dokumenty a uznesenia na základe marxistickej

teoretickej analýzy spoločenských záujmov a potrieb, t. j. na základe marxistickej ideológie. Iba takto *ideológia slúži politike bez toho, aby sa stala služkou politiky*, iba takto môže ideológia poskytovať politike *skutočne cenné služby* namiesto toho, aby pre ňu plnila funkciu *luxusného balenia*. A v tomto prístupe k veci je aj základný rozdiel medzi falošnou a pravou ideológiou. Falošná ideológia sa podobá šarlatánovi, ktorý slúži pacientovi tým, že „liečenie“ prispôsobuje pacientovým predstavám o liečení; je to síce iba zdanlivé liečenie, ale pacientovi sa páči. Podľa tejto analógie vystupuje opravdivá ideológia ako lekár-vedec, ktorý nevychádza z pacientových predstáv o liečení, ale z vecného stanovenia diagnózy a z objektívnych potrieb pacientovho organizmu. Obaja teda pacientovi svojim spôsobom slúžia; niet však pochyb o tom, ktorá z týchto služieb je objektívne prospešná a ktorá je len subjektívne príjemná.

4. *Stranícke riadenie ideológie*. V politickej a hospodárskej oblasti plne platí, že sa prijatím uznesení končí diskusia a nastupuje etapa ich realizácie. Spory o výklad tejto organizačnej zásady vedú obvykle k scholastike. Politická jednota spočíva v tom, že menšina sa dobrovoľne podriaďuje väčšine, že jednotlivec sa podriaďuje rozhodnutiam straníckych a štátnych orgánov, ktoré vyjadrujú stanovisko väčšiny. Ideologický pracovník ako občan a člen strany je v tomto zmysle tiež viazaný straníckou a štátnou disciplínou. Otázka však stojí takto: Čo z oblasti ideológie, ideologickej práce vôbec môže byť predmetom štátnej a straníckej disciplíny, predmetom hlasovania a uznesenia? Teoretický obsah marxizmu nemožno urobiť predmetom organizačných princípov: Práve tým sa marxizmus líši od náboženstva a strana od cirkvi. Iba cirkev mohla Galilea prinútiť, aby prijal náboženskú dogmu a zaviazal ho k odvolaniu kacírskych názorov bez ohľadu na *meritum veci*. Uvedené zásady teda v žiadnom prípade nemožno preniesť do oblasti marxistickej ideológie. *Politika odráža záujmy, ideológia je teóriou týchto záujmov*. Ak má byť táto teória vecne správna a vedecky pravdivá, nemožno jej obsah viazať politickoorganizačnými princípmi a zodpovedajúca ideologická diskusia nemôže sa napr. končiť prijatím uznesení. Každý si uvedomuje paradoxnosť a nezmyselnosť uznesenia o tom, že dvakrát dva je päť. Nie každý si však uvedomuje, že rovnako paradoxné a nezmyselné by bolo aj uznesenie o tom, že dvakrát dva sú štyri. Bolo by paradoxné a nezmyselné nielen preto, že ako marxisti vieme o relatívnosti pravdy a to nám bráni mocensky fixovať určitú pravdu určitého obdobia vo vývoji vedy. Okrem toho tu totiž ide o principiálne dôvody: O pravde — a to plne platí aj pre pravdu v oblasti ideológie — vôbec nerozhoduje uznesenie, stanovisko väčšiny, vyjadrenie orgánu a pod.; rozhoduje o nej iba vedecký dôkaz a praktická preverka. A marxistická ideológia je predovšetkým záležitosťou poznávania pravdy. Diskusia v oblasti ideológie sa teda nekončí — na rozdiel od politickej a ekonomickej oblasti — uznesením, ale vedeckým dôkazom a overením správnosti tohto dôkazu v praxi. Teoretické stanovisko, ktoré zaujmeme pri riešení toho či onoho ideologického problému, nemôže byť teda vopred vymedzené žiadnym uznesením straníckeho a štátneho orgánu a k zaujatiu tohto stanoviska ma nemôže vopred viazať stranícka a štátna disciplína tak, ako to platí v oblasti politiky a hospodárstva. To, čo je v politickej a hospodárskej oblasti nevyhnutnosťou, bolo by v ideologickej oblasti nesprávne

a škodlivé; to, čo politiku posilňuje, ideológiu by oslabovalo; to, čo politiku usmerňuje, ideológiu by šikanovalo; to, čo robí z politiky mocný faktor spoločenského vývinu, z ideológie by urobilo zbytočnú a neužitočnú hračku bez vlastného spoločenského poslania.

Politické uznesenie o tom, že sociológia je reakčná buržoázna paveda, bolo nielen vecne, ale predovšetkým principiálne nesprávne. Politika tu prekročila hranice svojej kompetencie. Politické uznesenie o tom, že marxistickú sociológiu treba dnes všestranne podporovať a rozvíjať, je vecne prezieravé a principiálne oprávnené: je to uznesenie v kompetencii politiky, politicky zabezpečujúce ideologickú prácu. Politické uznesenie o predmete marxistickej sociológie by dnes mohlo byť vecne správne, ale principiálne by bolo v každom prípade nesprávne: predmet vedy nemožno stanoviť uznesením ani vtedy, keď je jeho vymedzenie správne. Politické uznesenie o založení určitého špecializovaného sociologického pracoviska môže byť prípadne aj vecne nesprávne, v každom prípade je však principiálne oprávnené: predmet tohto uznesenia je plne v kompetencii politického orgánu.

Teda nakoniec sa z tohto všetkého vykluje malicherný spor o kompetenciu? Nie je to vlastne snaha o izoláciu ideológie od ostatného spoločenského diania, snaha o povyšovanie ideológie nad celé toto spoločenské dianie? Nevyhovuje takéto stanovisko nášmu triednemu nepriateľovi pri jeho ideologickej diverzii?

Takéto a podobné otázky sa obvykle kladú s malým vztyčovaním prstov a s varovným podtextom, ktorý si vždy žiada zaujať obranársku pozíciu. Teda: ide tu o snahu analyzovať príčiny toho devalvačného procesu, ktorý vtrhol do marxizmu so Stalinovým ideologickým pôsobením. Spor o kompetenciu tu totiž má hlboké a životne dôležité oprávnenie. Napríklad umenie žije vo vzájomnej symbióze s umeleckou kritikou. Je to často symbióza pre obe strany nepríjemná, ale nevyhnutná, pretože umenie bez kritiky je slepé, kritika bez umenia je zbytočná, bezpredmetná. Umenie, ktoré odvrhuje kritiku a chce ju nahradiť vlastnými prostriedkami, obvykle sa stáva velikášskym a speje k subjektivismu. Kritika, ktorá by mala ambície nahradzovať či poučovať umenie, obvykle sa stáva karikatúrou umenia. Umenie potrebuje kritiku, aby sa v nej poznalo, aby v nej našlo hodnotenie svojich dosiahnutých výsledkov, svojich úspechov i neúspechov. Nežiada od kritiky schémy, recepty pre tvorbu, ale teoretické hodnotenie tejto tvorby. Kritika, ktorá sa spreneverí tomuto svojmu poslaniu, stane sa pre umenie *bezcnou*, prestane mu poskytovať teoretické vodidlo a umenie ju odvrhne. Umenie *navonok*, *zdanlivo* žiada od kritiky len chválu, len stavanie pomníkov a vytváranie aureol. Avšak kritika, ktorá tejto žiadosti vyhovie, vykopala si tým svoj vlastný hrob a umenie ňou začne pohŕdať a do tohto hrobu ju bez milosti pochová. Naopak, kritika, ktorá nekompromisne odhaľuje nedostatky umenia, je *navonok*, *zdanlivo* v nemilosti u tohto umenia; de facto má však každé jej slovo vysokú hodnotu a jej pochvala je stokrát cennejšia než pochvala pochlebníkov. Pokiaľ to teda táto analógia dovoľuje, myslím že *ideológiu možno považovať za kritiku politiky*; marxistická ideológia je v tomto zmysle vedeckou kritikou celej našej politickej činnosti. Je to kritika, ktorá spoločnosti slúži práve tak svojou negačnou, ako aj pozitívnou stránkou, práve tak odhaľovaním nedostatkov, ako aj analýzou úspechov. A ako takáto kritika nesmie nikdy sklznúť ani na výlučnú pozíciu profesio-

nálneho obhajcu, ani na výlučnú pozíciu profesionálneho obžalobcu. Ak sa ktorákoľvek z týchto pozícií zvýluční, vedie to k prudkej devalvácii hodnôt ideologickej práce, k spoločenskému znehodnoteniu ideológie vôbec. A takýto prístup k ideológii zároveň vylučuje akúkoľvek snahu o jej izoláciu od politiky a ostatného spoločenského diania vôbec, akékoľvek jej povyšovanie nad celé toto spoločenské dianie. Kritika sa nemôže izolovať od predmetu kritiky a nesmie sa nad tento predmet ani povyšovať: vždy keby sa o to pokúsila, prestala by byť kritikou a stala by sa samoúčelom.

Kde však pri takomto chápaní veci zostáva riadiaca úloha strany v oblasti ideológie?

Predovšetkým si treba uvedomiť, že riadiaca úloha strany tu neznamená riadiacu úlohu politiky, ale skôr naopak: strana riadi ideológiu tak, aby mohla vykonávať prezieravú, správnu, cielavedomú a vedeckú politiku, t. j. politika strany sa riadi ideológiou strany. Takéto chápanie spoločenskej funkcie ideológie rozhodne neznižuje riadiacu úlohu strany v tejto oblasti; naopak, pri ňom toto riadenie vystupuje ako omnoho zodpovednejšia činnosť, než za akú bola považovaná v období kultu osobnosti. Ideológiu ako falošnú pozlátku politiky totiž nebolo treba nijak zvlášť riadiť, tej stačilo prikazovať. Ideológiu ako vedeckú kritiku politiky možno a treba riadiť práve tým, že ju usmerníme na teoretickú analýzu najaktuálnejších a najdôležitejších problémov nášho politického života, že budeme od nej vyžadovať nekompromisný postoj pri hodnotení všetkých našich úspechov a neúspechov.

A tu zároveň plne platí aj to, čo hovorí o vedúcej úlohe strany s. Císař: „Ludia nekritizujú vedúcu úlohu strany, ale práve jej komolenie; neodmietajú správne stranické smernice, ale ich obchádzanie alebo krivenie; nestážujú si na veľké úlohy, ale na organizačné ťažkosti, ktoré bránia ich splniť; nevzpierajú sa hoci aj obetiam, ale neznášajú byrokratizmus a ľahostajnosť ku svojim potrebám; sú ochotní počúvať komunistov a riadiť sa ich radami, ale nepodriadia sa dogmatikom a nafúkancom“ [Čestmír Císař, *Čistý štít komunismu*, Nová mysl (1963), č. 4]. Táto myšlienka nebola síce vyslovená v súvislosti s otázkou stranického riadenia ideológie, ale ani v tejto súvislosti nestráca nič na svojom význame.

Marxizmus nie je teda objektívne handicapovaný tým, že sa stal štátnou ideológiou. Aj v tejto podobe je teoretickým výrazom najpokrokovejších spoločenských záujmov doterajších dejín ľudstva. Všetko teda svedčí pre to, že práve ako štátna ideológia má marxizmus najlepšie predpoklady plne rozvinúť svoje spoločenské poslanie a konštruktívne uplatniť celú svoju spoločenskú funkciu. Na to však treba definitívne prekonať dogmatický postoj k marxizmu, ktorý z marxizmu robí oficióznou ideologickú apologetiku všetkého skutočného, naivne súdiac, že čo je skutočné, musí byť aj rozumné. Marxizmus sa už v dejinách osvedčil ako taká ideologická kritika skutočného, ktorá z neho bezpečne vydeľuje rozumné. Dnes ide o to, aby sme v nových historických podmienkach nevytlúčili z marxizmu ako štátnej ideológie túto jeho vysoko progresívnu spoločenskú funkciu.

Ján Kocka: Žijeme v rozvlnenej dobe plnej diskusií. Je to zákonité, pretože každá epocha po dosiahnutí základných politických cieľov nastupuje cestu konsolidácie, ktorá v ideovej oblasti znamená systematizovanie, spresňovanie pojmov a kategórií. To plne platí aj pre marxizmus, v ktorom je ešte veľa pojmov nedostatočne definovaných, množnáznačných, konfúzne používaných. V odstraňovaní týchto nedostatkov tkvie podstata drešnej teoretickej aktivity. Mnohé pojmy sa prebrali z propagandistickej praxe, zanedbali sa kritériá tvorivosti a presnosti. Pritom toto všetko má ohlas aj v praxi, vo výučbe na školách, v organizovaní vedy. Vezmime si pojem samého marxizmu. Čo to je z hľadiska systému vied, ak nie komplex určitých vedných disciplín, ktoré ako také treba rozvíjať; či je to politická ekonómia, história strany a robotníckeho hnutia alebo filozofia. Propagandistické poňatie marxizmu, ktoré je plne oprávnené v určitých politicko-osvetových reláciách, vedie k predstave marxistov ako univerzálnych vzdelancov, a to na úkor hĺbky a serióznosti vedeckej práce. Korene nedostatkov v sociálnych vedách sú v tom, že sa zanedbala vedecká metodológia skúmania spoločnosti. Bude treba uskutočniť niektoré zásadné zmeny v postoji k teórii, k filozofii. Vzťah straníckej disciplíny a subordinácie nemožno mechanicky transponovať do ideového života. Ovzdušie kultu osobnosti vyústilo do mýtu, že osoba na čele štátneho života musí byť smerodajnou a rozhodujúcou aj v kultúrnej oblasti. Tento stav bol už ostatne prekonaný demokratickými ideálmi 18. storočia. Veľmi archaická je predstava o samých dejinách marxizmu, ktorá je veľmi blízka novoscholastickej predstave večnej filozofie, akoby marxizmus bol už daný na večné veky v dielach jeho zakladateľov. Je faktom, že klasikovia marxizmu formulovali a sprístupnili nám geniálne pravdy, no to neznamená, že marxizmus už nemusí reagovať na dynamickú a vyvíjajúcu sa skutočnosť, najmä sociálnu.

Ešte poznámku ku kritike dogmatizmu. Tá je teraz veľmi častá, priam módna. Domnievam sa však, že by mala byť konkrétnejšia. Veď nositelia dogmatizmu, metód a koncepcií sú živí, medzi nami, mnohí z nich sú snád až príliš vývinuschopní. Abstraktný boj znižuje účinnosť nášho prerodu.

Július Strínka: Jednou z najdôležitejších funkcií filozofie vo vzťahu k politike je analýza vzťahu politiky k spoločenskej realite, analýza adekvátnosti politiky spoločenským potrebám, analýza foriem a mechanizmu, v ktorých sa tento vzťah uskutočňuje. Je viacero aspektov tohto vzťahu — napr. aspekt mocenský, ďalej aspekt týkajúci sa spoločenského riadenia a nakoniec aspekt týkajúci sa poznania reality. Chcel by som povedať niekoľko poznámok špeciálne k tomuto tretiemu aspektu (nazvime ho gnozeologickým), teda k aspektu týkajúcejmu sa poznania spoločenskej reality.

Otázku by sme mohli formulovať asi takto: Ako sa realizuje poznanie reality pre potreby politiky, najmä pre potreby riadenia spoločnosti, t. j. tej zložky politiky, ktorá je v dnešnom štádiu vývoja socializmu najdôležitejšia? Aká je cesta a aké úskalia prípadne hrozia pri dosahovaní adekvátneho poznania reality orgánmi spoločenského riadenia? Je to problematika, ktorú by sme mohli nazvať problematikou sociálnej gnozeológie, jej predmetom je poznanie ako spoločenský proces. A tu, domnievam sa, nevystačíme s klasickými komponentmi subjekt-objekt. Do tohto vzťahu ako dôležitý medzičlánok, ako závažný faktor musíme začleniť ďalší komponent — spoločenský záujem. Je to element, ktorý rozhodujúcim spôsobom ovplyvňuje a podmieňuje poznanie ako spoločenský proces, jeho výsledky i ich aplikáciu.

Pokiaľ ide o kapitalistickú spoločnosť, tak pri nej je pre marxistickú teóriu táto spoločenská, spoločenskotriedna podmienenosť poznania úplne evidentná. So samozrej-

mostou hovoríme, že je tu buržoázna ideológia a proletárska ideológia, pričom napr. pod buržoáznou ideológiou rozumieme ten komplex názorov, resp. tú stránku foriem spoločenského vedomia, ktorá je výrazom spoločnotriednych záujmov buržoázie. Hovoríme tiež o rôznych diferenciách, o rôznych prúdoch v rámci buržoáznej (a podobne i v rámci proletárskej) ideológie, pričom rôzne názorové postoje obyčajne vždy súvisia s rôznymi záujmami tej alebo onej skupiny, vrstvy, resp. i tej alebo onej organizovanej zložky príslušnej triedy. Oveľa menej je však táto otázka spoločenskej podmienenosti poznania (i vedomia) preskúmaná v rámci socialistickej spoločnosti. V akom zmysle môžeme tu hovoriť o spoločenskej podmienenosti poznania, ako sa tu pri poznávaní spoločenskej reality presadzujú záujmy rôznych spoločenských skupín, vrstiev, spoločenských organizácií a orgánov?

V období kultu osobnosti sa takýto problém nenastoloval a ani sa nemohol nastoliť. Vtedy to bolo (teoreticky) v podstate jednoduché. Spoločnosť sa pokladala za bezrozpornú, hierarchicky organizovanú štruktúru, pre ktorú je príznačná absolútna, nehybná, vnútorne neprotirečivá jednota strany a ľudu, vodcov a más, úplné a bezvýhradné spoločenstvo záujmov tried, skupín a vrstiev, totožnosť záujmov jednotlivca a spoločnosti. Pritom všetko to, čo sa vymykalo z tejto neskutočnej, idealizovanej jednoty, pokladalo sa za cudzí, nesocialistický alebo protisocialistický element, pre elimináciu ktorého sa za najadekvátnejšie pokladali mocenské represívne prostriedky.

Takáto predstava o socialistickej spoločnosti sa po XX. sjazde KSSS v dôsledku celého radu teoretických analýz i praktických skúseností zrútila. Nový model, komplexný nárys nového chápania štruktúry socialistickej spoločnosti však zatiaľ vypracovaný nie je. Prírodzene, nie je potom rozpracovaná ani otázka mechanizmu, otázka foriem, v ktorých sa realizuje poznanie ako spoločenský proces, pretože i to je možné preskúmať len v rámci adekvátneho modelu, adekvátnej predstavy o štruktúre socialistickej spoločnosti.

Mohol by som snáď nahodiť niektoré myšlienky k načrtnutiu hrubých obrysov určitého chápania takéhoto modelu, bolo by to však odbočením od vytýčenej témy. Poukážem len na to, ako sa v dôsledku určitých recidív ešte toho starého ponímania socialistickej spoločnosti ako idealizovanej bezrozpornej jednoty ešte i teraz vyskytujú niektoré konfúzne názory.

Jedným z nich je napr. názor, podľa ktorého určujúcim kritériom pravdivého poznania spoločenských, a najmä politických javov, tendencií, potrieb atď. je tzv. „miera poznania“. Pritom sa táto „miera poznania“ chápe čisto kvantitatívne ako miera rozsahu, množstva, informácií, ktoré poznávajúci subjekt má k dispozícii, a ignoruje sa jednak schopnosť analýzy a hodnotenia daných informácií, jednak postoj, z akého sa toto hodnotenie robí. Z čisto gnozeologického hľadiska by sme takýto názor mohli jednoducho označiť za prejav vulgárneho empirizmu, a tým sa od neho dištancovať; horšie však je, ak sa takýto názor vyslovuje ako politický argument, ktorým sa má dokázať neoprávnenosť kritiky zdola smerom nahor, pretože „miera poznania“ tých, čo sú v hierarchii spoločenskej organizácie nižšie, je nevyhnutne menšia ako tých, čo sú v rebríčku spoločenského riadenia na vyššom stupienku.

Isteže i takto kvantitatívne chápaná „miera poznania“ má pre pravdivé poznanie svoj význam. No sama osebe nielenže vonkoncom nemusí viesť k odhaleniu pravdy, ale naopak, môže sa zneužiť i k pravému opaku — k zamaskovaniu pravdy. Je to možné najmä vtedy, keď sa znalosť informácií monopolizuje, keď sa ich komunikácia blokuje. Uvediem príklad: „miera poznania“, rozsah informácií, ktoré mali k dispozícii príslušníci protistraníckej skupiny v SSSR, bol iste dostatočný na to, aby im umožnil poznať objektívnu pravdu; napriek tomu sa však táto skupina priečila poznaniu tejto pravdy, brzdila ho a prekážala mu. Ako vidieť, nie „miera poznania“ tu bola rozhodujúca, ale niečo iné

Boli to regresívne záujmy tejto skupiny, bola to snaha zabrániť poznaniu pravdy, pretože poznanie tejto pravdy bolo späté so záujmami progresívnych spoločenských síl a tieto sily ohrozovali dogmatické, kultovské pozície protistraníckej skupiny. Podobne napr. miera poznania tých faktov, ktoré našej strane dopomohli vnieť svetlo do situácie okolo nezákonných procesov päťdesiatych rokov, bola u tých, ktorí tieto procesy inšpirovali a organizovali, dokonca väčšia ako u tých, ktorí túto nezákonnosť odhaľovali, predsa sa však objasňovanie týchto okolností muselo krok za krokom prebojovať proti tým, ktorí disponovali väčšou „mierou poznania“.

Pre pravdivé poznanie spoločenskej a politickej reality nestačí teda iba kvantitatívne chápaná miera poznania, rozsah informácií, ktoré máme k dispozícii, ale rozhodujúcu úlohu tu má spoločenská zaradenosť, spoločenská determinovanosť poznávajúceho subjektu — či už ide o jednotlivca, alebo o skupinu ako subjekt poznávania, napr. o orgány spoločenského riadenia. Práve od pozície, akú poznávajúci subjekt v danej štruktúre delby práce a spoločenského riadenia a tiež v polarizácii progresívnych a regresívnych spoločenských síl má, vo veľkej miere závisí, aká bude jednak analýza danej sumy informácií, jednak závery, ktoré sa z tejto analýzy urobia. Až potom, keď identifikujeme túto pozíciu poznávacieho subjektu, má zmysel hovoriť o „miere poznania“ ako o dôležitom predpoklade pravdivého poznania. Ani v socialistickej spoločnosti nemôžeme zanedbať fakt polarizácie spoločenských síl, fakt, že i tu pôsobia ako progresívne, tak i konzervatívne sily, a to vnútri samých socialistických síl.

Nakoniec by som chcel povedať, že vzťah filozofie a politiky by sa nemal chápať ako niečo vonkajškové, že filozofia by sa mala stať v určitom zmysle integrálnou súčasťou politiky, a to v tom zmysle, že by neustále stimulovala teoretickú úroveň politického myslenia, pripomínala jej kritický postoj voči sebe samej, vystríhala ju pred nebezpečenstvom sebaklamov a ilúzií o realite, vyzbrojovala ju kritickou metódou poznania spoločenskej reality. Jednou zo špecifických úloh filozofie (pravda, tiež v spolupráci so sociológiou, resp. i inými spoločenskovednými disciplínami) pritom je preskúmať proces poznávania spoločenských javov pre potreby politiky, mechanizmus, v ktorom sa toto poznávanie realizuje.

A n d r e j H l á v e k : Vzostup záujmu o problematiku vzťahu marxistickej ideológie a politiky, resp. vzťahu marxistickej filozofie, marxistických spoločenských vied a politiky nesúvisí so skutočnosťou, že sa z marxistickej ideológie stala štátna ideológia, ale s faktom delby práce medzi týmito oblasťami, s faktom, že tieto oblasti vystupujú ako relatívne samostatné, že jedna časť ľudí pracuje v politikoriadiacej oblasti, kým úlohou iných ľudí je vedecké bádanie v oblasti teórie marxizmu.

Poukazom na túto delbu práce, ktorá tu skutočne je, nechcem popierať nutnú vzájomnú spätosť a podmienenosť týchto dvoch oblastí ani zaznávať tú skutočnosť a potrebu, že za daného stavu delby práce sami politickí pracovníci môžu riešiť teoretické problémy, viazané na ich činnosť, rozvíjať marxizmus a poskytovať rôzne fakty vedeckým pracovníkom, a na druhej strane, že vedeckí pracovníci z oblasti spoločenských vied sú a majú byť politicky činní. Poukazom na túto delbu práce chcem upozorniť na určité záporné tendencie, ktoré z nej vyplývajú a prejavujú sa v oboch oblastiach. Iba na záporné upozorňujem preto, lebo dávajú možnosť vyniknúť problematike vzťahu ideológie a politiky.

Tieto záporné tendencie sa neprejavili vtedy, keď vodcovia proletárskeho hnutia boli zároveň aj jeho teoretikmi, aj jeho politickými organizátormi, keď prípravu väčších politických akcií museli sami podložiť hlbokým vedeckým bádáním a zdôvodnením, čím súčasne formovali a rozvíjali proletársku ideológiu, resp. marxistickú filozofiu. Tieto

tendencie sa však môžu prejavíť za stavu reálneho vonkajšieho rozdvajenia, za stavu delby práce medzi týmito oblasťami, a skutočne sa aj výrazne prejavili, najmä v období kultu osobnosti, k metódam práce ktorého potom tiež samy viedli.

Je prirodzené, že v období, keď vodcovia proletárskeho hnutia boli zároveň aj jeho politickými organizátormi, aj vedcami, nemohli rovnako hlboko rozpracovať a obsiahnuť všetky spoločenskovedné otázky, ktoré sa nastoľujú vnútornou logikou vývoja jednotlivých vied; a je prirodzené aj to, že za súčasného stavu relatívne osamostatnených marxistických spoločenských vied prejavuje sa u vedeckých pracovníkov vo zvýšenej miere tendencia rozpracúvať práve menej rozpracované alebo nerozpracované problémy svojej vedy, z ktorých mnohé celkom bezprostredne nesúvisia s prípravou a zdôvodnením tých alebo oných politických akcií. Táto tendencia môže u niektorých politických pracovníkov budiť dojem, že celkove spoločenskovední pracovníci sú odtrhnutí od života, že stoja na stanovisku „čistej vedy“, ku ktorej niektorí spoločenskovední pracovníci skutočne aj smerujú. Treba však rozlišovať túto nesprávnu tendenciu od potreby základného výskumu v jednotlivých vedných disciplínach.

A teraz niekoľko slov o negatívnych tendenciách obsiahnutých v riadiacej činnosti: Tak ako vo výrobnej činnosti ľudia majú záujem uľahčiť si svoju prácu a pritom zvýšiť jej produktivitu, majú tento záujem aj pracovníci riadiaceho aparátu. Uľahčenie výrobnej činnosti, spojené so zvyšovaním jej produktivity, je možné zdokonaľovaním pracovného nástroja, prípadne stroja, jeho totálnym ovládnutím, nedopustením jeho vlastnej „aktivity a iniciatívy“. Tu je vlastne zdroj spoločenského pokroku.

Na uľahčení práce, na jej zjednodušení, na „zmechanizovaní“, a „zautomatizovaní“ jej priebehu, na zdokonalení a totálnom ovládnutí svojho „pracovného nástroja“ majú osobný záujem aj pracovníci z oblasti riadenia, spoločenskou funkciou a úlohou ktorých je vedenie ľudí (daného kolektívu, triedy, spoločnosti) k takej činnosti, ktorá slúži vytýčeným cieľom. „Nástrojom“ riadenia spoločnosti, jeho výkonnou zložkou nie sú však veci, stroje, ale citlivé a vedomé bytosti — ľudia so svojimi záujmami, predstavami, názormi. Tu sa môžu veľmi zreteľne prejavíť rozpory medzi pozitívnou, progresívnou stránkou snahy ľudí z riadiacich zložiek po šetrení svojej práce, po zdokonalení a ovládaní svojich „pracovných nástrojov“ a jej negatívnu stránku. Jej uplatnenie môže veľmi citelne zasiahnuť záujmy ľudí z výkonnej zložky, vyvolať rozpor medzi osobným záujmom ľudí z riadiacej zložky a ich spoločenskou funkciou. Negatívne prvky snahy riadiacich orgánov uľahčiť si svoju riadiacu činnosť sa môžu výrazne prejavíť aj vo vzťahu k vedeckej činnosti, ktorú treba tiež politicky riadiť, pretože kategória pravdy, nepravdy, polopravdy i forma podania danej pravdy nemá v dejinách triednych zápasov iba vedecký aspekt, ale aj aspekt a dosah politický. V dejinách triednych zápasov mnohé vedecké pravdy, omyly a formy podania pravdy, zvlášť o oblasti spoločenských javov, silne zasahujú záujmy jednotlivých tried, sociálnych skupín a aj osobné záujmy jednotlivých predstaviteľov riadiacich zložiek.

O aké negatívne prvky, resp. tendencie v snahe o uľahčenie riadiacej činnosti ide? Môže to byť skrytá tendencia k byrokratizácii riadiacej činnosti, k jej redukcii na administratívne, právne a iné príkazy a zákazy, k potlačeniu iniciatívy ľudí z výkonnej zložky, pretože ich iniciatíva komplikuje a sťažuje prácu riadiacim zložkám, tendencia k naplánovaniu činnosti ľudí do najmenších podrobností, tendencia k totálnemu ovládnutiu ľudí nielen v oblasti ich výkonu, ale aj v oblasti ich myslenia a citov, tendencia k premene ľudí na „slepé nástroje“ a vzťahov medzi ľuďmi na vzťahy pána a otroka, všemohúceho a nemohúceho, vševedúceho, neomylného a nevedomého, neinformovaného, tendencia konštituovania politického riadenia nielen ako najvyššieho sudcu o politickom charaktere a dosahu danej pravdy, ale aj ako najvyššieho sudcu akejkoľvek pravdy.

Môže to byť tendencia k úplnému odtrhnutiu sa riadiacich orgánov od životnej problematiky a od starosti ľudí, k upadnutiu do kruhu subjektivistických predstáv a v tomto duchu podávaných nadsadených zpráv o skutočnosti od nižších orgánov, tendencia k odd cudzeniu sa svojej spoločenskej funkcii. Môže to byť tendencia, ktorá popiera uvedomelú disciplínu, rozkladá pocity zodpovednosti, vytvára atmosféru apatie, v ktorej ľudia robia len to, čo musia a ako majú prikázané, čím sa však hromadí práca pre ľudí z riadiacich zložiek, ktorí musia robiť často to, čo neurobili iní, to, čo vôbec nevyplýva z ich spoločenskej funkcie, pričom majú pocit návalu práce a ich práca preto nutne trpí formalizmom. Za takéhoto stavu ľudia z výkonnej zložky prestávajú rešpektovať aj príkazy, uhýbajú pod ich tlakom, nachádzajú si rôzne cesty, ako rozkazy a zákazy obísť, nesplniť. Vtedy prepočty riadiacich orgánov, na ktorých stavajú, vychádzajú naprázdno. Za takýchto okolností — ako by povedal Marx — ľudia sa reálne rozdvajujú, začínajú žiť podvojným životom; jedným abstraktným ako občania štátu, ako príslušníci daného kolektívu — abstraktným preto, že sa ako príslušníci štátu, kolektívu nemôžu konkrétne a plne realizovať — a druhým reálnym životom vo sfére ich súkromného života.

Prekonanie účinku takýchto negatívnych tendencií je možné len tak, že sa sama výkonná zložka postupne stane sebariadiacou, na čo už socializmus reálne pripravuje pôdu tým, že postupne likviduje delbu práce medzi riadiacou a výkonnou zložkou a uvádza do života také formy skutočnej demokracie, ktoré môžu v maximálnej miere zabraňovať narastaniu spomínaných tendencií aj v súčasnosti, keď ešte nutne existuje delba práce medzi riadiacou a výkonnou zložkou.

Ján Uher: I. Predovšetkým sa chcem vysloviť k otázke, ktorá tu síce dnes priamo nepadla, no v poslednom čase sa v rôznych diskusiách neraz objavila. Je to otázka — ak ju formulujeme stroho a bez príkras — či je vôbec možná vedecká politika.

Pred niekoľkými rokmi, povedzme pred takými 15—20 rokmi, keď naša generácia vstupovala do intenzívneho ideologického a politického života, bolo pre nás úplne samozrejmé a prijímali sme to spontánne, že v socialistickej spoločnosti panuje zhoda medzi vedou a politikou a že táto zhoda je naozaj jedným z najzákladnejších princípov výstavby našej spoločenskej sústavy. Bola to — okrem iného — jedna z rozhodujúcich otázok, ktoré nás k socializmu priťahovali. Spočiatku, po roku 1945 a po februári 1948, nám to aj akosi tak *vychádzalo*. Nielen v teórii, ale napriek problémom a ťažkostiam aj v praxi. Najmä ak sme porovnávali s predchádzajúcou minulosťou. Potom však prišli problémy a skúsenosti z obdobia kultu osobnosti. Súčasne sa hromadili a *nazhromaždili* poznatky *praktického* uskutočňovania našich predstáv o budovaní socializmu. Do ostrého konfliktu sa dostával *ideál* „o najlepšej spoločnosti“ s jeho uplatňovaním v praxi. Nielen v ekonomike, ale aj v ostatných spoločenských vzťahoch, najmä v morálke. Ak tak sa postupne začala táto stará neodbytná otázka vracáť a nastoľovať znova, práve v súvislosti s praxou minulých rokov. Spontánnosť a samozrejmosť, s akou sme spomenutú tézu pred časom — dosť naivne a iluzórne — prijímali, narušila sa až natoľko, že sa miestami začalo vôbec pochybovať o reálnom základe samého tohto princípu, o jeho uskutočniteľnosti v praxi. Preto by som chcel vysloviť na tejto besede stanovisko predovšetkým k tejto otázke.

Poviem krátko: Napriek všetkému, čo sa v minulosti stalo, žiada sa mi vysloviť presvedčenie, že ak chceme naozaj robiť *aktívnu*, čínorodú prácu, nemôžeme sa za nijakých okolností tejto východiskovej, hoci akokoľvek znehodnotenej tézy vzdať. Nemôžeme sa vzdať presvedčenia, že táto dialektická *jednota* (nechcem už meravo povedať *zhoda*) medzi vedou a politikou, medzi vedeckým poznaním a politickým riadením spoločnosti, je naozaj *možná* a uskutočniteľná. Na druhej strane si to, pravda, vyžaduje

odvrhnúť fiktívne predstavy o *totožnosti* vedy a politiky, zbaviť sa ilúzií o tom, že tieto dve kategórie, vyjadrujúce dve stránky ľudskej činnosti, môžu v socializme jestvovať popri sebe bez protirečivého vzťahu. *Dá* a *musí sa* však usilovať o to, aby protirečenie medzi nimi zostalo dialektické, aby nemohlo narastať do absurdných metafyzických protív, hamujúcich pokrok spoločnosti a tvorivý život ľudí. Socializmus to bezpodmienečne potrebuje. Vyžaduje to nielen od filozofickej vedy, ale aj, a to predovšetkým, od vedeckej politiky. Ak by sme sa tohto princípu ľahkovážne a beznádejne vzdali, stratí naša teoretická činnosť zmysel.

2. Isté výhrady, či skôr doplnky, spresnenia chcel by som vysloviť k niektorým vývodom z prvej časti Kusého úvodného prejavu, v ktorom sa okrem iného snaží vymedziť, *prečo* a *ako* vzniká dogmatizmus. Ak som dobre rozumel, s istým zjednodušením to vyznelo asi takto: Dogmatizmus vzniká tam, kde sa teória podriaďuje politickým zámerom; len čo sa ideológia stane apologetikou, len čo sa uspokojí s tým, že dodatočne zdôvodňuje jestvujúcu politickú prax. To sú nesporné závažné problémy. Chcel by som k tomu *dodať*, že len čo sa v týchto vzťahoch uplatňuje taký postup, o akom hovoril M. Kusý, vzniká predpoklad nielen pre dogmatizmus, ale aj pre celý rad iných deformácií marxizmu. Z takéhoto prístupu vzniká, skrátka, *nevedecká* interpretácia skutočnosti, ideový subjektivismus, ktorý je živnou pôdou celej škály pokrivení. Subjektivistická interpretácia objektívnej reality, vydávajúca želania a predstavy za skutočnosť, nemusí mať len dogmatikársku podobu. Pre dogmatizmus, ak chceme bližšie vymedziť tento pojem, predsa je len vari najcharakteristickejšie lipnutie na istom uzavretom systéme, na meravo pochopenej a apriórne uplatňovanej sústave teoretických formúl, „poučiek“, nerešpektujúcich nové momenty vo vývoji objektívnej skutočnosti. Dogmatizmus aj iné deformácie marxizmu vznikajú predovšetkým v dôsledku prerhnutia dialektického vzťahu medzi subjektom a objektom, medzi organickým spojením vedeckej teórie a praxe. Kde subjekt, a to nielen individuálny subjekt jednotlivca, ale i spoločenský subjektívny faktor v širšom zmysle slova (ako o tom už hovoril s. Strínka) narúša dialektický vzťah k skutočnosti, ak nevidí, nerešpektuje a adekvátnym spôsobom nezužitkúva nové momenty vo vývoji spoločnosti, nevyhnutne dochádza k deformácii vedeckej teórie o spoločnosti, k pokriveniu marxizmu, ktorý je práve preto a len vtedy a potiaľ vedou, ak tieto vzťahy rešpektuje a pokiaľ sa v nich rozvíja. *Dá sa* aj v tejto súvislosti pripomenúť, že dogmatikmi sa ľudia naozaj nerodia, ale sa nimi stávajú; môžu sa na nich premeniť — ako nás história poučila — dokonca aj veľkí revolucionári.

3. Ešte k problému marxizmu ako štátnej ideológie: Súduh Kusý zaujímavovo rozobral rôzne stránky a úskalnia tejto otázky. Dostatočne presvedčivo zdôraznil, že len čo sa marxizmus stane v socialistickej spoločnosti štátnou ideológiou, nemusí to byť automaticky predpoklad toho, aby sa stal — analogicky niektorým predchádzajúcim ideológiám — konzervujúcou či dokonca konzervatívnou silou. *Príčiny* vznikania takýchto prvkov treba hľadať inde. Súduh Szántó vo svojom nedávnom článku k Leninovým narodeninám v Pravde (21. 4. 1964) znova výstižne zdôraznil, že marxistická ideológia môže byť vedeckou preto, lebo vyjadruje záujmy najprogressívnejšej triedy — robotníckej triedy. Kameňom úrazu býva však to, aby sa nielen *veľku*, vo veľkých historických dimenziách, ale aj v prítomnej chvíli vystihlo (a to ma zaujalo aj v spomenutom Szántóovom článku), čo *skutočne* (t. j. objektívne) je a čo *nie je*, alebo len zdanlivo je v zhode so záujmom tejto najprogressívnejšej sily dejín. A aby šlo skutočne vždy o záujem triedy, ľudu, najširších pracujúcich mäs, a nie o subjektivistický alebo subjektivisticky vyjadrený záujem istých ľudí, jednotlivcov, skupín atď. Rozpoznávať to je veľmi ťažký problém, ktorý sa nedá riešiť povrchno, na základe zdania, vonkajšieho nazerania, momentálnej empirie, ale

iba hlbokým poznaním, uplatnením exaktných metód bádania, pomocou všestrannej vedeckej analýzy, a najmä verifikáciou v praxi.

4. Krátku poznámku k vedeckej ideológii a propagande: Správne sa už neraz osvetlilo a platí to neustále, že hoci si tieto kategórie nemožno navzájom pliesť, stotožňovať ich, nemožno ich ani stavať proti sebe. Aj v propagande môže a musí ísť o to, aby bola vedecká, aby vychádzala z marxistickej ideológie. Nezriedkavá plytkosť propagandy nevyplýva spravidla z „nedôstojnosti“ a plytkosti *problémov*, ktoré osvetľuje, ale z toho, že sa robí nekvalifikovane a plytko. Spôsob podávania, taktika a prítlačivosť sú tu veci iste dôležité. Neslobodno však zabúdať, že spôsob podávania, taktika tu nemôže nikdy zakrývať, ale musí *približovať* pravdu. Kvalifikovaná účasť na tejto práci nesmie byť preto filozofom ľahostajná. A tu by som sa chcel vyjadriť aj k otázke, ktorú nadhodil s. Kocka. Ak mu aj trochu oponujem, ide mi skôr o doplnenie a spresnenie problému. Padla tu totiž otázka, či je poslaním filozofov, ktorí sú navyiac spravidla aj členmi komunistickej strany, akosi len propagovať jej uznesenia. O tejto otázke sa najmä vzhľadom na filozofickú tvorbu v minulosti už veľa ráz hovorilo. Dospieva sa už vari k jednoznačným záverom o tom, čo je najhlavnejším poslaním práce marxistických filozofov a filozofie. Ale predsa by som sa chcel dotknúť jedného aspektu tejto otázky, ktorý podľa mňa neoddeliteľne súvisí s aktivitou, čínorodosťou a zaangažovanosťou filozofickej práce. Boli predsa v histórii našej revolúcie obdobia, nám všetkým dobre známe, keď nie z prinútenia alebo iba z vonkajšieho popudu, ale zo skutočného najvnútornejšieho presvedčenia, osobného záujmu a zaujatia pre vec propagovali marxistickú filozofiu uznesenia, smernice a politiku strany. Súdruh Szántó je tu z nás najživším príkladom tejto činnosti. Ak hovoríme o zaangažovanej a straníckej filozofii, nemôže byť teda pochybnosť o tom, či to robiť treba a či sa to aj naďalej robiť má. Problém môže spočívať zrejme iba v úsilí, aby aj v uzneseniach boli obsiahnuté maximálne vedecké kritériá, aby — pokiaľ je to len možné — primerane adekvátnym spôsobom odrážali objektívne potreby rozvoja spoločnosti. V tom môže byť problém. Nevidím však príčinu, prečo by takto vzniknuté a pre spoločnosť prospešné uznesenia filozofii propagovať nemohli a nemali.

5. Nakoniec poznámka k „mieru poznania“. Ukazuje sa, že je to tiež veľmi vážna otázka, veľmi vážny problém. Súhlasím s tým, že sa táto miera skutočne nemôže chápať iba *kvantitatívne*. Ak sa chápe takto, len kvantitatívne, je to pojem načisto nepoužiteľný. O znalosti akéhokoľvek množstva faktov sa ešte nedá hovoriť ako o *poznaní*, aj keď sú fakty *predpokladom* poznania. A ak sa tu už ako príklad spomínal prípad s protistraníckou skupinou v Sovietskom sväze alebo aj iné prípady ľudí, ktorí, hoci zo svojich vysokých postov veľa „vedeli a videli“, predsa len potreby života nepochopili a stávali sa proti nim, tak to je podľa mojej mienky typický príklad nie na veľkú, ale neobyčajne malú „mieru poznania“. Nedávna história komunistického hnutia nám odhalila nemálo takých, žiaľ, tragických prípadov, keď sa jednotliví čelní predstavitelia tohto hnutia dopúšťali nedozerných zločinov a chýb v utkvelej predstave, že *ich* činnosť, *ich* koncepcia socializmu a komunizmu je *jedine* správna, že jedine ona slúži najrevolučnejším ideám ľudstva, v záujme ktorých sa musí potlačiť a zlikvidovať každý odpor, stavajúci sa tejto utkvelej subjektivistickej predstave celkom zákonite na odpor. „Miera poznania“ práve týchto ľudí bola neobyčajne mizerná a nízka, napriek tomu, že istým spôsobom boli „pri prameni“ a mali teda *možnosť* poznať množstvo faktov. Vedieť o faktoch a *poznať procesy*, to sú podstatne odlišné veci. Na registrovanie faktov stačia zmysly, nazeranie. „sedliacky rozum“; pochopenie *procesov* si však žiada silu abstrakcie, vedecký spôsob *myslenia*.

Jaromír Kops: Marxistické stanovisko o vzťahu ideológie a politiky obsahujú i Stanovy KSČ, kde se říká, že marxistická ideologie je východiskem pro stranickou

politiku. Přesto však nyní existují tendence a jednotlivé hlasy, které se tohoto stanoviska nepřidrží a jsou s ním konec konců v rozporu. Dnes u nás nepřevládají názory hlásající úplnou nezávislost marxistické filosofie od stranické politiky, ale naopak, názory o striktním podřízení různých oblastí ideologie a ideologické práce politice, různým momentálním politickým požadavkům, opatřením a zájmům. Názory popírající primát a *relativní* nezávislost marxistické ideologie od každodenní praktické politiky jsou v podstatě stejně protimarxistické a protirevoluční jako názory, které žádají *absolutní* nezávislost ideologie a ideologické práce od politické praxe.

Soudruh Hlávek nemá celkem pravdu, když říká, že za života Marxe, Engelsa a Lenina byl vztah politiky a filosofie řešen správně. Je pravda, že v jejich práci a v jejich přístupu byl skutečně tento vztah řešen správně. I oni však museli svádět boj o prosazení tohoto správného chápání jak v teoretické rovině, tak zvláště v politické stranické praxi. Připomeňme si např. boj Engelse s vedením Německé sociální demokracie o uveřejnění Marxovi *Kritiky Gothajského programu*. Engels tehdy v známém dopise Kautskému jasně vyjádřil svůj názor o pokusech vedení NSD okleštovat teoretickou stranickou práci: „Je to věru skvělá myšlenka podřítit německou socialistickou vědu, když se osvobodila od Bismarkova zákona proti socialistům, novému zákonu o socialitech, který si mají orgány sociálně demokratické strany samy vyrobit a provádět. Ostatně je postaráno o to, aby strany nerostly do nebes.“ (Marx—Engels, *Vybrané spisy II*, Svoboda 1950, 43.)

Při řešení zkoumání vztahu stranické politiky a marxistické ideologie musíme rozlišit alespoň dvě hlavní historické etapy, kdy se tato otázka stává zvláště ostrou. Především období, kdy se marxismus stal převládající, oficiální stranickou ideologií (např. v Německé sociální demokracii od osmdesátých, počátku devadesátých let 19. stol.) a dále období, kdy se stává oficiální státní ideologií po uskutečnění socialistického převratu (u nás po Únoru). V těchto obdobích existují specifické otázky v rámci problému „politika a ideologie“ a projevují se zde různé deformace správného vztahu těchto oblastí. Nebude zbytečné zdůraznit, že zdánlivě opačně, avšak stejně protirevoluční a protimarxistické tendence — buržoazní i sektářsko-dogmatický revizionismus se tu sjednocují ve snaze přizpůsobovat rozpracovávání a výklad marxismu politickým záměrům těch skupin, jejichž zájmy se rozcházejí se zájmy najrevolučnějších složek dělnické třídy.

Snahou o podřízení marxistické ideologie politickým zájmům vládnoucí skupiny je poznačen i nástup revizionistů v Německé sociální demokracii v druhé polovině devadesátých let minulého století, který, jak známo, přivedl k ideovému a politickému přerodu této strany, která opustila revoluční pozice a stala se stranou sociálních reforem.

Objektivní historické podmínky vzniku revizionismu v NSD jsou běžně známé. Je třeba však zdůraznit, že tyto objektivní podmínky vedly ke vzniku dělnické aristokracie a k rychlému masovému růstu strany. Do strany vstupovaly masy zproletarizovaných maloburžoazních vrstev, které si sebou přinesly maloburžoazní názory a nálady, byly vnímavé pro nerevoluční maloburžoazní ideje. S růstem strany rostla i její politická moc, vytvářela se početná privilegovaná odborářská a stranická byrokracie. Po volbách v letech 1877 (12,12 % hlasů pro NSD), 1890 (19,75 %), 1893 (23,28 %), 1898 (27,18 %), 1903 (31,71 % hlasů) stává se sociální demokracie jednou z nejsilnějších politických stran se silnou a vlivnou frakcí v Reichstagu a rozsáhlým aparátem. Společenské změny, ke kterým tehdy došlo, napomohly k rozšíření legalistických a liberalistických nálad ve straně, k pronikání do nedostatečně ideově pevné strany různých buržoazních idejí. Strana se stále více stávala přídatkem své parlamentní frakce, stranického a odborářského vedení, jejichž mocenské postavení a politický zájem udržet si výhodné společenské postavení postupně vedl k odkazu od nejrevolučnějších stránek

marxismu a k provádění politiky třídní spolupráce s buržoazií. Protože marxistická teorie byla vážnou překážkou pro politické cíle této vrstvy, chovají se centristé v čele s K. Kautským zhovívavě k revizionistickým snahám bernsteinovců o nahrazení revolučního marxismu reformismem a marxistické filosofie neokantovstvím.

Je historickou zásluhou Lenina a důsledně leninských stran, že vždy kladly na přední místo problematiku ideologie a ideologické marxistické výchovy stranických mas, tvůrčí rozpracovávání marxistické ideologie jako základu a východiska pro stranickou politiku. Zásadní význam tu má leninské učení o vnitrostranícké demokracii a stranické disciplíně jako prostředku zajišťujícího revoluční charakter strany, jako důležitého nástroje na vyloučení výlučného vlivu jakýchkoliv skupin a vrstev ve straně, jakékoliv stranické a po vítězství proletariátu i státní byrokracie. I z tohoto hlediska se jeví mnohokrát konstatované zaostávání a nedostatky v práci ideologicko-teoretických pracovišť u nás jako velmi znepokojující a je třeba vyvinout maximální úsilí k překonání tohoto negativního stavu a ke splnění úloh, které tu strana vytyčuje.

Ladislav Szántó: „Hoci kvantitatívny rast Sociálnodemokratickej strany Nemecka na konci minulého storočia, ako na to poukázal s. Kops, bol významným determinantom jej zvrhnutia a jej oportunistickej úchyľky, nie je to rozhodujúci moment. Je to iba jedna podmienka. Myslím, že tu treba poukázať na rozhodujúci význam filozofie, dialektického materializmu, bez ktorého je marxizmus mŕtva, jednostranná, iba na zavádzanie robotníctva súca ideológia. Kautský bol síce veľkou teoretickou autoritou, vynikajúcim znalcom Marxovho diela, nebol však, a podobne aj väčšina vodcov sociálnodemokratických strán, dialektickým materialistom, podceňoval význam dialektického materializmu, vyklieštoval z marxizmu dialektikomaterialistickú metódu a logiku a nahradzoval ju metafyzickou filozofiou Kantovou, Machovou a pod.

A pokiaľ ide o kvantitatívny rast, treba vidieť to, že ním sa sociálnodemokratická strana aj kvalitatívne zmenila. Nezabúdajme, že pred prvou svetovou vojnou bola táto strana jedným z najväčších kapitalistov v Nemecku: Mala množstvo podnikov a zamestnancov a jej podniky boli kapitalistickej povahy, ich vedúci postupne zburžoázneli. Okrem toho vznikala robotnícka aristokracia a všetko to pôsobilo v smere zmalomeštičtvenia strany. Vedúci ideológovia nahradili *triedne* stanovisko stanoviskom zmalomeštičtvenej časti triedy. Lenin prízvukoval, že na záujem a cieľ robotníctva sa treba dívať nie zo stanoviska poslancov, nie zo stanoviska odborových a partajných funkcionárov, nie zo stanoviska kvalifikovaných a vysokokvalifikovaných robotníkov, ale zo stanoviska najbiednejšieho robotníctva. Sociálnodemokratickí vodcovia však na toto „zabudli“, a preto sa stali oportunistami. Parlamentnú frakciu stotožnili s robotníckou triedou a z tohto stanoviska určovali, čo je záujmom triedy a čo a ako treba robiť. Nakoniec to viedlo k nahradeniu revolučnej teórie marxizmu evolučnou teóriou a praxou liberálnej buržoázie. Keď potom koncom 19. storočia začali vznikať kartely, trusty, monopoly, ideológom sociálnej demokracie, mysliacim metafyzickým rozumom, sa zdalo, že sa Marx mýlil, keď učil, že sa robotnícka trieda môže od kapitalizmu oslobodiť iba revolúciou. Život vraj opravuje Marxa, lebo veď hľa — kapitalizmus prerastá do socializmu! V procese premeny kapitalizmu slobodnej konkurencie na monopolistický kapitalizmus videli títo metafyzici vznikanie socializmu! Zmalomeštičtvenej časti robotníctva sa táto „teória“, pravda, páčila, dejiny robotníckeho hnutia však dokazujú, že so zmalomeštičtvenou sociálnou povahou a so zmetafyzičtveným spôsobom ich myslenia sa kapitalizmus prekonať nedá. Tolkoto na doplnenie s. Kopsa i ako príklad toho, k akým následkom môže viesť, keď sa podcení význam teórie, filozofie, ideológie pri určovaní politiky.

Diskusia ukázala, že v časoch kultu osobnosti sa žiadalo, aby marxistická teória,

filozofia iba dodatočne zdôvodňovala politickú prax, ku ktorej neraz dochádzalo bez predchádzajúcich teoretických rozborov. Filozofia sa stala slúžkou politiky. Som tiež toho názoru, že vzťah politickej praxe a filozofie bol a do určitej miery ešte aj teraz je takto pokrivený. Dejiny robotníckeho hnutia však dokazujú, že vzťah filozofie a politiky musí byť dialektický. Základom je politická prax, tá určuje problematiku filozofie, ale filozofia potom musí pôsobiť spätne na prax. Robotnícka politická prax, pravda, zlá prax, tu bola prv ako marxizmus, ale robotnícke hnutie sa stalo naozaj vedecky socialistickým len v takej miere, v akej prijalo marxizmus a riadilo sa ním vo svojej praxi. V tomto prípade bola teda určujúcou teória. Avšak keď neskôr táto teória nedokázala kriticky zhodnotiť prax a výsledky tejto praxe, ku ktorým došlo pod jej vedením, a nedokázala tak obohatiť seba samu, stala sa dogmatizujúcou. Diskusia teda správne poukázala na význam tvorivej teórie, filozofie pre to, aby politika strany bola správna.

Diskusia však neodpovedala na to, ako uskutočniť vzájomné pôsobenie, t. j. dialektický vzťah politiky a filozofie. Veď žijeme vo vzťahoch spoločenskej delby práce. Jedni skúmajú konkrétne stránky spoločenského života, filozofi robia teoretické analýzy a praktici ich zas majú aplikovať. Ako utvoriť ich jednotu? Kým boli rozhodujúcimi činiteľmi robotníckeho hnutia Marx a Engels a podobne potom Lenin, bola táto jednota zabezpečená v ich osobách. Museli síce svoju teóriu krvopotne prebojovať, presvedčať o nej atď., ale jednota teórie a praxe tu bola. Za Stalina v prvých 10–15 rokoch jeho vedenia sa dialektický vzťah politiky a filozofie zabezpečoval tak, že sa o problémoch, pred riešením ktorých strana a ľud stáli, viedla slobodná diskusia. Sám sa pamätám, ako sa vo filozofii 10 rokov diskutovalo s mechanistami, hlavne s vynikajúcimi prírodovedcami, ktorí tvrdili, že fyzika sama osebe je filozofiou a že materializmus, ktorý sa uplatňuje vo fyzike, je dialektickým materializmom. Podobne 10 rokov trvala diskusia s deborinovcami, u ktorých prax, politika a filozofia málo súviseli. Chytili sa Leninovej myšlienky, že Heglovu dialektiku treba materialisticky študovať a vytrvalo to robili, rozpracovávali kategórie atď., ale pre prax to veľa neznamenalo. Zatiaľ mladí filozofi — judinovci, mitinovci, konstantinovci, Kolman, teda Stalinovi odchovanci, horlili za Lenina a Deborinovi vyčítali, že jeho vinou sa Lenin dostatočne nehodnotí a že filozofia nie je dostatočne spätá s praxou. Tu sa však diskusia zastavila. Ani deborinovci nevedeli presvedčiť svojich kritikov, ani kritici deborinovcov. Riešilo sa to potom tak, že sa diskusia preniesla do ÚV a ten rozhodol a urobil opatrenia. ÚV v tých časoch bol skutočne na výške, mal nielen mocenskú, ale aj teoretickú autoritu. Aj u nás riešenie vidím v tom, že ÚV musí byť nielen politickou, ale aj vedeckou autoritou, že do funkcií treba vyzdvihovať ľudí, ktorí sú aj teoreticky, aj charakterovo na to síci. Inak to nejde. A potom budeme mať garanciu, že sa dosiahne skutočná jednota revolučnej teórie a revolučnej praxe.

Andrej Sirácky: Z množstva problémov, o ktorých sa má diskutovať, vyberám hlavne jeden: vzťah marxistickej sociológie k politike. Zdá sa mi, že mnohé ťažkosti v našej práci vznikajú pre určitú *teoretickú neujasnenosť a mnohoznačnosť významu pojmov a kategórií*. Sem patria napr. pojmy filozofia, politika, ideológia, historický materializmus, ich vzťah k marxizmu-leninizmu a pod. Rozhodujúca je tu definícia marxizmu-leninizmu ako všeobecnej teórie, zahrňujúcej v sebe niekoľko vedných disciplín. Je to ucelený systém politických, ekonomických, spoločenských a filozofických poznatkov — svetonázor robotníckej triedy. V ucelenosti systému je vyjadrená jednota teórie a praxe, záujmy a ciele robotníckej triedy, odrážajúce sa v marxistickej ideológii.

Marxizmus-leninizmus zahrňuje v sebe aj filozofiu, politickú ekonómiu, politiku a dejiny robotníckeho hnutia. Vzniká teraz otázka, kam zaradiť v tomto systéme sociológiu. Domnievam sa, že *marxistická sociológia musí mať svoje miesto v tomto systéme*; pomáha

hlbšie ozrejmovávať aj pomer medzi filozofiou a politikou, medzi ideológiou a vedou. V buržoáznej, empirickej sociológii tento problém rieši zvláštna disciplína — sociológia poznania.

Marxistická sociológia rieši problém praxe (politiky) a teórie (filozofie) na pevnej teoretickej osnove dialektickomaterialistickej, pričom sa opiera o výskum, hromadenie a interpretáciu faktov, nových javov spoločenského vývoja. To znamená, že musíme analyzovať štruktúru našej spoločnosti, jej dynamiku a tendencie. Riešime pritom aj niektoré problémy, ktoré sú spoločné s historickým materializmom. Sociológia nemôže existovať bez filozofie, bez historického materializmu. S ním — po stránke teoretickej a metodologickej — sa sociológia spája s teóriou marxizmu-leninizmu.

Mnohé aspekty skúmania spoločenskej štruktúry a jej dynamiky sa zanedbávali v období kultu osobnosti a dogmatizmu. Pripomínam len pojmy, ako je napr. štruktúra, najmä vo vzťahu k sociálno-ekonomickým formáciám, potom otázky sociálnych zmien, spoločenských skupín, zjednodušovanie spoločenského vývoja za socializmu (vývoj „bez rozporov“), ďalej, otázky sociálnej psychológie atď. Pri riešení týchto a mnohých iných problémov má nám pomôcť sociologická analýza a syntéza. Rozumie sa, že to nevyklučuje, ale predpokladá spoluprácu filozofov, politických ekonómov, psychologov a iných spoločenskovedných pracovníkov pri riešení našich súčasných spoločenských problémov.

Záverom sa chcem dotknúť otázky informácií, prístupu literatúry a prameňov pre vedeckú prácu. Stručne povedané, *mera informácií je tu veľmi nízka*. Nazdávam sa, že pre vedeckého pracovníka informovanosť (znalosť vecí, situácie) je nevyhnutným predpokladom bádania. Žiada sa od nás, aby sme napr. aktívne vystupovali proti nesprávnym, nemarxistickým názorom, ktoré sa vyskytujú v medzinárodnom robotníckom hnutí, ale aj u nás. To je správne, no k vedeckej polemike a diskusii je potrebná znalosť faktov, situácie, informácií. Ak máme *vedecky* bojovať proti nesprávnym, buržoáznym názorom zo Západu, musíme tamojšie pomery poznať a mať príslušné informácie (literatúru, dokumenty).

Dnes už nevystačíme ani u nás, ani v boji s našimi protivníkmi v sociológii, filozofii a v iných vedách s paušálnym odsudzovaním, s deklaráciami a všeobecnými frázami. Naše argumenty, ktorými máme porážať protivníkov, musia sa zakladať na analýze *skutočnej situácie*.

Emília Illeková: V diskusii sme sa dostali k problému, ktorý sa mi javí dnes ako kardinálny. Je to otázka, ako zabezpečiť, aby sa neopakovali chyby z obdobia kultu osobnosti. Nezdá sa mi dostačujúci iba argument: stavať na zodpovedné miesta ľudí, ktorí by na ne svojimi kvalitami plne stačili. To je samozrejmosť! Máme však príklady z dávnejšej aj bližšej minulosti, že aj niektorí vynikajúci revolucionári, skvelí ľudia, po istom čase práce vo významných funkciách strácajú tieto dobré vlastnosti a stávajú sa dogmatikmi. Prečo je to?

Pomôžem si analógiou medzi organizmom biologickým a spoločenským. Organizmus je organizmom iba vtedy, keď všetky jeho zložky od bunky, tkaniva, jednoduchších orgánov až po nervový systém zdravo a koordinovane pracujú, keď participujú na funkcii tohto celku tak, ako sa to vyžaduje. Ani jedna zložka nie je zbytočná, podcenená, ale ani precenená, absolutisticky nadradená. Súčasná veda odhaľuje čoraz viac poznatkov o tom, akými rôznymi cestami — spätnými väzbami — si organizmus zabezpečuje koordináciu a kontrolu zdravej funkcie všetkých zložiek, ako sa signalizuje porucha funkcie niektorej zložky. Spoločenský organizmus je kvalitatívne odlišný celok, avšak predpoklad zdravej, normálnej funkcie každej zložky, koordinovanej jednotným cieľom, má spoločný s biologickým organizmom. V období kultu osobnosti sa porušuje jednota spoločenského

celku v tom zmysle, že jednotliviec, resp. skupina ľudí nadobúda také postavenie a plní také funkcie, na ktorých sa majú podieľať aj ďalšie zložky spoločnosti. V dôsledku takéhto vyradenia z normálnej funkcie musia tieto zložky nevyhnutne atrofovať, pracovať iba polovičato alebo formálne, zdanlivo. Samozrejme, ani jednotliviec, ktorý prevzal neúmerne funkcie, nemôže ich plniť pre celok prospešne. V spoločnosti je to jeden z aspektov problému vzťahu subjekt — objekt, resp. vzťahu individuálneho a spoločenského vedomia. Individuálne vedomie ani toho najvynikajúcejšieho jednotlivca nemôže nahrádzať celé spoločenské vedomie, alebo sa ním zameňať. Samozrejmom požiadavka stavať na zodpovedné miesta ľudí, ktorí na ne stačia, je iba jedna stránka veci, sama osebe nestačí. Druhou neoddeliteľnou stránkou problému je prekontrolovať celý chod spoločenského „mechanizmu“. Prekontrolovať, či všetky zložky organizmu plnia tie funkcie, ktoré majú, či je vytvorený naozaj citlivý aparát (nie formálno-byrokratický), ktorý umožňuje jednak prirodzenú koncentráciu spoločenského poznania od základnej bunky — vedomia jedného človeka — cez užšie spoločenstvo, v ktorom tento jedinec pracuje, až po ústredné inštitúcie a orgány a jednak citlivý mechanizmus „spätnej väzby“, ktorý signalizuje, či patričný orgán alebo jednotliviec nepracuje dobre. Istým symptómom, že tento „mechanizmus“ u nás ešte celkom zdravo nefunguje, je súčasná situácia v kritike. Ako diskutujúce stránky často jednoznačne vystupujú — jednotliviec a najvyšší orgán. Chyba je, že na jednej strane iba jednotlivci si „dodávajú odvahu“ a na druhej strane, že tieto, nevyhnutne aj mylné stanoviská sa neúmerne zovšeobecňujú ako mienka celých spoločenských skupín práve preto, že tieto skupiny ako určité spoločenské orgány nepracujú dostatočne.

V tejto diskusii si ujasňujeme alebo spresňujeme miesto filozofie v našom spoločenskom živote, najmä vo vzťahu k politike. Domnievam sa, že okrem toho, čo sa tu hovorilo, treba sa nám dnes viac zamýšľať aj nad tým, ako pracujú filozofi a filozofické pracoviská, či vskutku vytvárajú také kolektívy a orgány spoločnosti, ako sa od filozofie vyžaduje, či vedecké poznanie filozofie správne participuje v celkovom spoločenskom poznaní. To sú organizačné problémy (napr. ako pracuje Filozofická spoločnosť), ale aj metodologické problémy vlastnej vedeckej filozofickej práce. To je problém ujasnenia si postavenia v modeli našej spoločnosti, ako o tom hovoril s. Strinka. Iba ako určitý, pre spoločnosť nevyhnutný orgán sa môžeme dožadovať, aby filozofia — nielen tá dávno vytvorená, ale aj súčasná, žijúca — bola zriedlom zvedčenia politiky a nástrojom odstraňovania subjektivistických deformácií z celého nášho života.

Vojtech Wagner: Domnievam sa, že v súčasnosti môžeme hovoriť o určitom individuálnom aj kolektívnom dozrievaní ideologického myslenia u nás. Príkladom individuálneho dozrievania myslenia na úseku ideológie môže byť referát s. Kusého. Treba však povedať, že toto dozrievanie ideologického myslenia prebieha za určitých politických podmienok, ktoré — i keď konštatujeme v oblasti politiky mnoho retardačných činiteľov — predsa len nie je nepriaznivé pre tento proces myslenia. Bolo by neskromné a metafyzické vidieť hybnú silu ideového a politického pokroku v súčasnosti u nás len v teórii. Svoju úlohu tu iste zohráva i súčasná politická prax. Dokonca aj taký záporný činiteľ, ako sú dnešné ekonomické ťažkosti, a s tým súvisiace sociálne ťažkosti, má zasa na druhej strane pozitívny význam pre myšlienkové kvasenie.

Na dnešnej besede riešime skôr otázky mechanizmu vzťahu ideológie a politiky z gnozeologického hľadiska. Tieto ideologické otázky treba však riešiť aj z obsahového hľadiska, na základe teoretickej analýzy skutočného stavu vecí. Svoje miesto tu má nielen filozofia, ale aj sociológia a vedecký komunizmus. V súčasnosti nesporne pozorujeme či už v oblasti teórie, alebo aj v oblasti praktického politického života, že nový obsah

dostáva napr. pojem demokracie u nás, pojem slobody, novú interpretáciu nadobúda otázka vzťahu jednotlivca a spoločnosti. Všetky otázky čakajú na hlboké teoretické riešenie.

Spomínal sa tu význam miery poznania faktov pre správne posudzovanie a teoretické riešenie problémov spoločenskej skutočnosti. Táto otázka sa v poslednom čase v diskusiách často vyskytuje. Posledne som mal možnosť stretnúť sa napr. s takouto argumentáciou: „Ako môžeš kritizovať vedúcich predstaviteľov alebo určitého predstaviteľa strany, keď miera tvojho poznania je oveľa nižšia?“ Domnievam sa, že sa tu už správne poukázalo na to, že nejde len o kvantitu v poznaní faktov, ale že dôležitá pre hlboké poznanie spoločenskej reality je aj schopnosť analýzy týchto faktov a schopnosť robiť správne závery z tejto analýzy. Táto schopnosť sa, pochopiteľne, nepridružuje udelením funkcie, i keď chápeme, že do funkcií by sa mali dostávať predovšetkým takí súdruhovia, ktorí majú aj túto schopnosť. Urobme všetko pre to, aby obrodný proces nášho spoločenského života aj života našej strany viedol k tomu, že na zodpovedné funkcie sa budú dostávať ľudia, ktorí okrem toho, že z titulu týchto funkcií budú dostávať množstvo faktických informácií, budú schopní tieto faktické informácie analyzovať a robiť z nich správne úsudky. To, pravda, neznamená, že v súčasnosti aj takí ľudia na vedúcich pozíciách nie sú. Ale myslím, že by to malo byť zásadou v našom živote, ktorá by sa mala uplatňovať, a že v plnej miere sa bude dať uplatňovať len pri plnom rozvinutí demokracie v našom straníckom i širšom politickom živote. Domnievam sa, že nemožno umlčovať kritiku na adresu vedúcich činiteľov spoločnosti alebo strany argumentom, že miera tvojho poznania je nižšia ako miera kritizovaného. Je možné, že práve kritizujúci má väčšie schopnosti analyzovať a robiť závery než ten, ktorý má zasa z titulu funkcie väčšiu kvantitu faktových poznatkov.

K druhej otázke. Keď hovoríme o problémoch zdravého rozvoja našej ideológie, ide nám aj o to, aby sme realizovali schopnosť marxizmu vstrebávať pozitívne poznatky z iných, teda aj nemarxistických filozofických, ideologických a sociologických prúdov. Treba si plne uvedomiť, že na pravdivé poznanie nemáme patent len my alebo len tí, ktorých uznávame za marxistov. Vedecky pravdivé poznatky môžu dosahovať aj nemarxisti, ak majú schopnosť kriticky, objektívne posudzovať spoločenskú realitu, ľudia demokratického postoja s objektívnym vedeckým prístupom k problému. Keď napr. Sartre hovorí, budem s vami súhlasiť natolko, že možno vy nebudete súhlasiť so mnou, treba si z toho vziať hoci len to poučenie, že ani my, diplomovaní marxisti, nemáme patent na správne myslenie a že nesmieme sa domnievať, že by marxisticky nediplomovaný mysliteľ nemohol niekedy dospieť či už v teórii, alebo v metódach poznania skutočnosti rýchlejšie k pravde ako my.

Domnievam sa, že jedným zo spôsobov, ako bojovať proti nebezpečeniu dogmatizmu, je neutápať sa v ilúzii, že stačia výsledky teoretického myslenia, ktoré dosahujeme v našich oficiálnych marxistických kruhoch, ale že treba poznávať aj teoretické myslenie iných smerov, a nielen deklarovať túto dosť uznávanú tézu, ale dožadovať sa a vytvárať podmienky pre jej realizovanie.

Ján Pašiak: Vyjasnenie vzťahu filozofie a politiky, filozofie a ideológie je veľmi dôležité aj pre sociológiu. V sociológii sú tieto vzťahy ešte zložitejšie, pretože sociológia v našich podmienkach skúma aj výsledky politiky strany. Dnes sa veľmi často stavia otázka taktó: „Čo vtedy, ak sa poznatky sociológie dostanú do rozporu s platnou politickou tézou?“ Takáto situácia môže vzniknúť v niekoľkých prípadoch:

1. Pod vplyvom politiky sa zmenila skutočnosť v súlade s predpokladanými politickými zámermi. Vtedy sociológia signalizuje pre politiku kvalitatívne nový stupeň spoločenskej skutočnosti.

2. Politika predpokladala určité zmeny v spoločenskej skutočnosti. Skutočnosť sa však nemení podľa predpokladaných zámerov. Tento rozpor môže zistiť sociologický výskum. V tomto prípade môže sociológia plniť úlohu „spätnej väzby“, ktorá signalizuje centru, že došlo k rozporu, aby mohla politika pružne reagovať na tento rozpor a riešiť ho v súlade s vývinom spoločnosti.

3. Politická téza vznikla z nevedeckého poznania objektívnej skutočnosti. Je to najčastejšie subjektivistický prístup ku skutočnosti, ktorý sa odrazí i v subjektivistickom formulovaní politickej tézy. Téza sa tak dostáva do rozporu: a) s objektívnou skutočnosťou, b) s vedeckým poznaním objektívnej skutočnosti, c) so skúsenosťou nás. Pretože téza naráža na odpor vo všetkých týchto oblastiach, musí sa administratívnym spôsobom presadiť, resp. „naamputovať“ do týchto oblastí. (Príklad: Stalinova téza o zostrovaní triedneho boja za socializmu.) Vtedy je úlohou sociológie burcovať progresívne sily spoločnosti, aby sa takýto rozpor riešil proti „prijatej“ téze, v súlade s objektívnym vývinom spoločnosti.

Marxistická sociológia oboma svojimi funkciami, analytickou a normatívnou, prináša poznatky pre politiku. Obe funkcie marxistickej sociológie majú byť v súlade. V nemarxistickej sociológii sú tieto dve funkcie väčšinou v rozpore. Je to preto, že úlohou nemarxistickej sociológie v kapitalistickej spoločnosti je predovšetkým stabilizovať status quo. Socialistický spoločenský poriadok sa však môže stabilizovať len tým, že sa neustále vyvíja ku komunizmu. To znamená, že sociológia musí poukazovať na rozpory i na spôsob ich prekonávania.

Cielom socializmu nie je len uspokojovanie materiálnych potrieb ľudí, ale predovšetkým všestranný rozvoj človeka, rozvoj jeho tvorivých síl. Z toho vyplýva aj druhá funkcia marxistickej sociológie v socializme — plne využívať jej poznatky pre riadenie socialistickej spoločnosti od najmenších kolektívov až po riadenie celej spoločnosti.

Takto chápanú sociológiu nazýva A. Gramsci „sociológiou praxe“. Takáto sociológia je maximálne politicky zaangažovaná. Je to preto tak, že predstavuje jednotu teórie a praxe. Marxistická sociológia je teóriou i metódou revolučnej praxe. Preto si marxistická sociológia zasluhuje oveľa väčšiu pozornosť, ako sme jej venovali v predchádzajúcom období.

Ján Kocka: Z predchádzajúcich prejavov ako by vyplývalo, že som sa vyslovil proti disciplíne v plnení uznesení. Som za disciplínu, avšak proti mýtu, proti slepej vojenskej, mohamedánskej alebo jezuitskej disciplíne. Veď nežijeme v časoch vojnových udalostí, keď treba plniť rozkazy bez rozmýšľania. Marxista nesmie nikdy strácať zo zreteľa skutočnosť a vzájomnú spätnú väzbu medzi objektom a vedomím. Akékoľvek uznesenia, smernice sú dielom ľudí, často aj nedokonalých. Ak niekto má zanietene niečo plniť, musí byť zainteresovaný a participovať nejakým spôsobom na tvorbe noriem. Ovzdušie kultu osobnosti viedlo k utváraniu politických primadon, ktoré sa kryli za frázy a všeobecné poučky a vystupovali ako suverénni znalci, hoci nemali na to odborné predpoklady. Treba trochu ľudskej skromnosti, a to aj na najvyšších miestach. Len človek, poznajúci dobre niektorú oblasť spoločenského života, vie pochopiť, čo znamená dopracovať sa k serióznym poznatkom.

Ján Šefránek: Predovšetkým by som sa chcel kriticky vyjadriť k tzv. riadiacej funkcii filozofie. Filozofia nikdy nemôže mať rozhodujúci vplyv na riadenie spoločnosti. Ani najprimitívnejší stroj nekonštruujeme filozofiou. Sú na to určité exaktné metódy. Prečo chceme taký zložitý stroj, taký zložitý mechanizmus, ako je spoločnosť, riadiť, teda konštruovať filozofiou? (Riadenie spoločnosti pri nominalistickom prístupe je to isté ako konštruovanie novej spoločnosti.) Riadenie spoločnosti filozofiou je do značnej

miery intuitívne, filozofia nie je dostačujúca pre riadenie, teda pre konštrukciu spoločnosti. Spoločnosť treba riadiť exaktnými mimofilozofickými, predovšetkým sociologickými a matematickými metódami. Iba tak možno spoznať mnohostranný komplex zložiek, ktoré vytvárajú spoločenskú realitu. Poznanie celého tohto komplexu metód, ktoré umožňujú rozhodnúť, či výrok o spoločnosti, resp. o riadení spoločnosti je pravdivý alebo nepravdivý, je podmienkou účinnej politiky, riadenia čiže konštruovania spoločnosti.

Druhá vec, ktorej by som sa chcel dotknúť, je vzťah straníckosti a pravdivosti filozofie. Filozofia je výsledok poznania. Straníckosť a princíp straníckosti filozofie zdôrazňuje subjektívny faktor poznávacieho procesu. (Ide o skupinový subjekt.) Ak analyzujeme pravdivosť teórie, berieme do úvahy vzťah subjektu a objektu. Tu vystupuje otázka, čo je vlastne straníckosť, kde sú kritériá straníckosti, alebo čo je záujem celej triedy. Súdruh Uher tu operoval pojmom „záujem celej triedy“. Veľmi ťažko zistiť, čo je „záujem celej triedy“. A potom aj veľmi ťažko povedať, čo je straníckosť, kde hľadať kritériá straníckosti.

Ján Uher: Škoda, že s. Šefránek vystúpil so svojím príspevkom až teraz, keď už končíme. To, čo povedal, sú slová, ako sa hovorí, „do bitky“. Vyslovil tézy, o ktorých by bolo treba ešte len začať diskusiu. Poviem krátko svoj názor, aj keď bude pre krátkosť času zjednodušený. Interesantné sú niektoré myšlienky, ale ťažko súhlasiť v jeho príspevku so všetkým. Pravdaže, treba súhlasiť s tým, že aj spoločnosť, taký citlivý organizmus, treba riadiť, kde sa to len dá, exaktnými metódami. Avšak filozofiu alebo iné vedy o spoločnosti treba tiež v istom zmysle považovať za exaktné vedy, hoci sa ich exaktnosť nedá tak hneď priamo overovať ako v matematike. Pravda, nemožno absolutizovať úlohu filozofie a nevidieť príspevok iných vied. V tom má tiež s. Šefránek pravdu. Zastúpenie matematiky, matematických disciplín nemožno zrejme z riadenia spoločnosti vylučovať. Ich význam aj v tejto oblasti neustále vzrastá, aj keď sú ľudia, ktorí ich akosi neradi vpúšťajú do spoločenských vied. Aj v tom by sme boli zajedno. Avšak zas na matematiku sa celá sféra spoločenského života ani riadenie spoločnosti zredukovať nijako nedá. Ako možno matematickými metódami vyjadriť napr. zložité problémy ľudskej tvorivej činnosti, psychiky, morálky, ľudských citov, problémy slobody a demokracie, osobnej zodpovednosti, celú tú problematiku, ktorú napr. Schaff zahrnul pod pojem „filozofia človeka“? Neobyčajne si treba vážiť, využívať a uplatňovať exaktnosť matematických metód všade, kde sa to len dá. (A dá sa to aj v takých oblastiach, v ktorých sme to donedávna nepripúšťali.) Nemožno však nevidieť, že ani to nie je *jediná* samospasiteľná cesta. Najmä ak zväzda k bezduchému neopozitivismu, ktorý v odpore proti „abstraktnej filozofii“ je stále schopný mnohé reálne jestvujúce a pálčivé problémy ľudského života posmešne vyhlasovať za pseudoproblémy. Či chceme alebo nie, aj naďalej, aj pri najoptimálnejšom uplatňovaní matematiky v spoločenských vedách zostane tu ešte veľké pole pôsobnosti, na ktorom si neporadíme ináč ako silou filozofickej abstrakcie. Darma ju bude niekto vydávať za špekuláciu.

Pokiaľ ide o straníckosť filozofie, myslím, že táto otázka bola už, ak si odmyslíme vulgarizátorské tendencie v marxistickej teórii, veľa ráz osvetlená práve v neoddeliteľnej súvislosti s objektívnou vedeckou pravdou. Samozrejme, nemôžeme chápať straníckosť filozofie len ako dájakú vonkajšiu „partajnosť“ v buržoáznom zmysle slova, ale chápeme ju ako boj za pravdu a proti lži, teda nadržujeme objektívnej vedeckej pravde.

Súdruh Šefránek tvrdí, že je veľmi ťažké zistiť, čo je záujem triedy. Dá sa súhlasiť s tým, že zistiť to nie je iste ľahké, podobne, ako je spravidla nemožné zistiť a nájsť objektívnu pravdu. Isteže je to zložitá vec. Ale ak uznávame vedeckú teóriu poznania, zistiť sa to koniec koncov dá. Ak by sme sa vzdali tohto metodologického predpokladu, zahatali by sme si akúkoľvek možnosť práce a výskumu v tejto oblasti.

Miroslav Kusý: Chcel by som využiť právo záverečného slova na to, aby som odpovedal na otázku, ktorú položil s. akademik Szántó a na ktorú nenašiel odpoveď ani v referáte, ani v diskusii: Ako a čím sa filozofia stane vodidlom pre praktickú politiku?

Z nášho vymedzenia vzťahu medzi filozofiou a ideológiou vyplýva, že filozofia v tomto vzťahu vystupuje len jednou svojou stránkou, jedným svojím aspektom, že filozofia teda do tohto vzťahu nevstupuje ako celok. Filozofiu preto nemožno pochopiť celú len vo vzťahu k politike. Takýto prístup k filozofii by nepochybne viedol k jej vulgarizácii.

Aj vo filozofii musí existovať určitý základný výskum, ktorý prebieha ako relatívne samostatný proces. V takej fyzike, chémii, biológii ide v tomto ohľade o problém vzťahu medzi základným výskumom a aplikovanou vedou. Pravda, spoločnosť z praktického hľadiska zaujíma predovšetkým aplikovaná veda, t. j. v prípade filozofie predovšetkým aplikovaná filozofia. Táto filozofia sa stáva centrom pozornosti v oblasti ideológie i politiky. Pravda, pritom neslobodno zabúdať na to, že keď základný výskum stagnuje, výsledky aplikovanej časti sú tiež veľmi pochybné, slabé. Túto zásadu sme už dnes plne pochopili v chémii, v biológii, vo fyzike. Na základný výskum tu kladieme dôraz práve preto, aby sa prejavili efektívne výsledky aj v príslušnej aplikovanej oblasti. Treba, aby sme to isté brali do úvahy aj v prípade filozofie. Myslím, že v príklade, ktorý uvádzal s. Szántó, šlo do značnej miery práve o toto. V spomínanom období vývoja sovietskej filozofie sa predsa kládla váha práve na tento základný filozofický výskum, aj keď sa praktické výsledky okamžite neprejavili. Lenže my dnes už vieme, že od takéhoto základného výskumu nemožno praktické výsledky očakávať okamžite. Z oblasti fyziky, chémie, či biológie dnes vieme, že je často potrebná dlhodobá trpezlivosť, kým zo základného výskumu vyplynú nejaké výsledky, bezprostredne vhodné aj pre aplikáciu. Často sa však nechce pochopiť, že do istej miery platí to isté aj v oblasti filozofie. Toto je jedna stránka veci, z ktorej vyplýva aj odpoveď na problém, ktorý nadhodil s. Szántó.

Celý problém má však aj druhú stránku, na ktorú tak isto neslobodno zabúdať. Aplikovaná filozofia musí mať vždy určité predpoklady v oblasti spoločenskej praxe pre to, aby vôbec mohla byť naozaj aplikovaná. Veľmi dobre poznáme tento problém z oblasti odborných vied. Na to, aby chémia mohla byť aplikovaná, nestačí len dobrá vôľa chemikov. Na to sú potrebné určité materiálne predpoklady, vybudovanie určitej výrobnjej a technickej základne, v ktorej a pomocou ktorej môže byť táto moderná chémia aplikovaná. Keď sa to nestane a aplikovaná veda nemôže byť rozvíjaná, okamžite sa to spätne odráža aj v základnom výskume. Práve preto, lebo je tu skrat v oblasti aplikácie, objaví sa nám stagnovanie v oblasti základného výskumu. Myslím, že to plne platí aj pre oblasť filozofie. Tak ako aplikovaná atómová fyzika potrebuje atómové reaktory na to, aby mohol prebiehať jej základný výskum, tak isto aj v oblasti filozofie sú potrebné určité politické a spoločenské predpoklady na to, aby mohol dobre prebiehať aj jej základný výskum. Ináč by vlastne celý základný výskum bol zbytočný. Plne sa zhodneme v otázke, že nepostupujeme čistú filozofiu ako niečo samoúčelné. Bolo by nesprávne obviňiť filozofa, ktorý v základnom filozofickom výskume pracuje, že sa zavrtáva do problematiky čistej filozofie a pod. Ani fyzika nebudeme predsa obviňovať, keď sa v základnom výskume „hrá“, „vyhráva“ s určitými odťažitými problémami. Vieme, že to nie je samoúčelné. Vieme, že v aplikovanej fyzike sa aj takéto „hranie“ s problémami začas prejaví ako teoretický prínos pre prax. Súdruh Uher tu spomínal článok L. Nového *Filozofie a řízení společnosti* z 15. čísla Literárnych novín. Práve v súvislosti s problémom „aplikovanej“ filozofie by som chcel tiež odcitovať tento článok a týmto citátom vlastne aj ukončiť svoj príspevok.

L. Nový v spomínanom článku hovorí: „Zlá politika — zbytočná filozofia. Svoje

funkcie vo vedeckom riadení spoločnosti môže filozofia plniť iba za istých predpokladov politických, iba vtedy, keď je sama politika na určitej úrovni a keď sa v spoločnosti uplatňuje celé vedecké poznanie. Myslím, že v tom je obsiahnutá druhá stránka odpovede na otázku, ktorú tu nastolil s. akademik Szántó.

ФИЛОСОФИЯ И ПОЛИТИКА

М. Кусы

В настоящее все еще надо исправлять ошибки и оплошности, допущенные в связи с догматической деформацией взаимоотношения между политикой и философией. Каждое проявление догматизма в области теории связано с определенной политической интерпретацией и применением этой теории в области общественной практики. Задачей марксистской идеологии является не пост фактум теоретически обосновывать определенную политическую линию, а создавать теоретическую базу правильной политической линии. Превращение марксизма в государственную идеологию создало благоприятные условия для его догматической деформации. Функция государственной идеологии в период культа личности вульгаризировалась, и ее „служение“ понималось утилитарно — как прислуживание. Однако, идеология не должна стать служанкой политики. Политика отражает интересы, идеология представляет их теорию. Содержание этой теории, ее отдельные выводы не может решать резолюция, точка зрения какого-либо органа. Марксистская идеология, в отличие от „ложной“ идеологии, выполняет свою миссию как научная критика политики. Руководящая роль партии в области идеологии еще не значит руководящую роль политики; а скорее наоборот; партия руководит идеологией так, чтобы могла проводить дальновидную, правильную, целеустремленную и научную политику, т. е. политика партии руководствуется идеологией партии. Идеологией как научной критикой политики можно руководить тогда, если ее ориентируем на теоретический анализ самых актуальных и самых важных проблем нашей политической жизни, если будем требовать от нее бескомпромиссную и трезвую точку зрения при оценке всех наших политических успехов и неудач.

PHILOSOPHY AND POLITICS

M. Kusý

It remains still necessary to put right the mistakes and errors committed in connexion with the dogmatic deformation of the relationship between philosophy and politics. Every manifestation of dogmatism in the field of theory is bound on a certain political interpretation and application of this theory in the field of social praxis. The task of Marxist ideology is not to motivate ex post theoretically a certain political line, but to create a theoretical point of departure for the correct political line to be followed. The dogmatic deformation of Marxism was enhanced by its transformation into becoming a state ideology. In the period of the personality cult the function of this state ideology was subjected to vulgarization, and its serviceableness was in an utilitarian way explained as servility. However, ideology must not become a servant of politics. Politics reflect interests, ideology is the theory of these interests. Ruling, i. e., the viewpoint of an organ cannot be decisive on the contents of this theory, on its conclusions. At variance with „false“ ideology, Marxian ideology fulfils its mission as a scientific criticism of politics. The governing role of the party in the field of ideology does not mean a governing role of politics, but the contrary can be said: ideology is directed by the party in order to be able to carry out foreseeing, correct, purposeful and scientific politics; this is to say that the policy of the party is governed by the ideology of the party. For that very reason ideology as a scientific criticism of politics can be governed by directing it to theoretical analysis of the most actual and most important problems of our political life; ideology is requested to take up an uncompromising and commonsensical stand in the evaluation of all our political successes and failures.